

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет української й іноземної філології та журналістики

Кафедра англійської філології та прикладної лінгвістики

**Засоби вираження комунікативних табу в британській
лінгвокультурі**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти « магістр»

Виконала : студентка 202 М групи

Спеціальності : 035.041 Філологія

(германські мови та літератури
(переклад включно), перша - англійська)

Освітньо-професійної програми :

Філологія (германські мови та
літератури (переклад включно),
перша — англійська)

Науменко Ганна Олександрівна

Керівниця : к.філол.н., доцентка

Борисова Тетяна Сергіївна

Рецензентка : к.філол.н., доцентка

Лебедева Аеліта Володимирівна

Херсон - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Комунікативні табу й етикет у структурі нормативної комунікативної поведінки.....	6
1.1. Комунікативний етикет як складова комунікативної поведінки.....	6
1.2. Комунікативні табу у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці...	11
РОЗДІЛ 2. Засоби вираження комунікативних табу в британсьькому лінгвокультурному співтоваристві.....	25
2.1. Вербальні табу в британській лінгвокультурі.....	25
2.2. Невербальні табу в англійськомовній лінгвокультурі.....	41
2.3. Тематичні табу в британській лінгвокультурній спільноті....	53
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ І ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	77

ВСТУП

Кваліфікаційну роботу присвячено дослідженню функціонування комунікативних табу в британському лінгвокультурному співтоваристві.

Процес спілкування в різних його виявах є предметом вивчення багатьох напрямів сучасної лінгвістичної науки, зокрема комунікативної лінгвістики, психолінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності, соціолінгвістики, етнолінгвістики тощо. Наукові розвідки останніх десятиліть присвячені систематизації загальних теоретичних засад спілкування, розробленню термінологічного й методологічного апарату, описові структури комунікативного акту тощо.

У працях вітчизняних і зарубіжних науковців комунікація, її структура й компоненти розглядаються в контексті психічних, соціокультурних і мовних складових. Значущим є виявлення чинників, що впливають на перебіг комунікативного акту, зокрема правил, норм і табу, покликаних сприяти його успішності.

Очевидно, що комунікативні табу впливають на ефективність спілкування: порушення табу призводить до комунікативних невдач і збоїв, а їх дотримання сприяє успішній комунікації. Таким чином, **актуальність** дослідження зумовлена, по-перше, збільшенням інтересу до комунікативних досліджень ефективності спілкування і зумовлюється необхідністю виявлення ролі табу в комунікації. По-друге, актуальним є вибір матеріалу дослідження, представленого сучасним британським кінематографом, аналіз якого дає достовірний результат, максимально наближений до живого мовленнєвого спілкування, і можливість звернутися до національно-культурної специфіки комунікативної поведінки англійців, що не отримала й досі вичерпного опису.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Робота виконана у руслі кафедральної наукової теми «Вплив

лінгвальних та екстралінгвальних чинників на формування фахівця з іноземних мов у сучасному мультикультурному просторі» (номер держреєстрації 0117U 003763).

Мета кваліфікаційної роботи полягає у виявленні й системному описі засобів вираження комунікативних табу в британській лінгвокультурі.

Поставлена мета дослідження передбачає вирішення таких **завдань**:

- розглянути поняття комунікативного етикету й описати його структуру;
- систематизувати наявні підходи до розуміння і визначення феномену табу;
- схарактеризувати існуючі у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці класифікації й функції табу;
- з'ясувати способи вираження комунікативних табу (вербальні, невербальні, тематичні) в британській лінгвокультурі.

Об'єктом роботи є комунікативні табу в британській лінгвокультурній спільноті.

Предмет – комунікативні засоби репрезентації вербальних, невербальних і тематичних табу в британській лінгвокультурі.

Матеріал дослідження представлений діалогами з повнометражних фільмів британського кінематографа ХХІ сторіччя.

У якості **методів** дослідження було застосовано: прагмалінгвістичний аналіз для опису мовленнєвої поведінки учасників комунікації; метод лінгвокультурного аналізу, який використовується для опису національно-культурної специфіки досліджуваного явища; дефінітивний аналіз, який використовується для визначення змісту ключових понять (комунікативний етикет, мовленнєвий етикет, табу); контекстуальний аналіз, що передбачає опис засобів вираження табу в рамках комунікативної ситуації.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у спробі цілісно витлумачити феномен табу в лінгвістичному аспекті. У пропонованому дослідженні доповнено й розширено теоретичні положення про поняття «табу», представлено системний опис вербальних, невербальних і тематичних табу на матеріалі британського кінематографу двадцять першого сторіччя.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання отриманих результатів при розробці теоретичних курсів з лінгвокультурології, комунікативної лінгвістики, прагмалінгвістики, а також спецкурсів з культури мовленнєвого спілкування та міжкультурної комунікації. Матеріали дослідження можуть бути використані у практиці викладання англійської мови з метою формування лінгвістичної та соціокультурної компетентності учнів.

Апробація результатів роботи. Результати дослідження було обговорено на засіданнях кафедри англійської філології та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету, які були проведені в формі попереднього захисту розпочатого дослідження на етапах опрацювання й узагальнення теоретичної й практичної частин роботи; також результати роботи пройшли апробацію на науковому семінарі-дискусії з актуальних питань перекладознавства та англістики (листопад, 2020 року).

Публікації. Результати роботи пройшли апробацію на I Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток філологічних наук: європейські практики та національні перспективи» (Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», м. Одеса, 23-24 жовтня 2020 року).

РОЗДІЛ 1

КОМУНІКАТИВНІ ТАБУ Й ЕТИКЕТ У СТРУКТУРІ НОРМАТИВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Комунікативний етикет як складова комунікативної поведінки

Опис комунікативної поведінки певної лінгвокультурної спільноти включає опис норм, правил і традицій спілкування, які можуть бути представлені у формі заборон й обмежень, у тому числі і комунікативних табу. Отже, для повного розуміння обраного об'єкту дослідження – комунікативних табу – важливо розглянути їх як нормативну складову комунікативної поведінки.

За визначенням І. Стерніна, нормативна комунікативна поведінка – це «поведінка, що відповідає прийнятим у певній лінгвокультурній спільноті комунікативним нормам і якої дотримується в стандартних комунікативних ситуаціях більша частина соціуму або групи» Ненормативна комунікативна поведінка, відповідно, – це «поведінка, що порушує прийняті у певній лінгвокультурній спільноті комунікативні норми» [69, с. 11].

До нормативної складової комунікативної поведінки відносять комунікативний етикет, який «пов'язаний зі стійкими, клішованими формулами спілкування в стандартних етикетних ситуаціях», і регламентує основні способи вербальної і невербальної взаємодії комунікантів» [11, с. 40]. Табу це норми комунікативного етикету [11, с. 261].

Отже, комунікативна поведінка тісно пов'язана з поняттям комунікативного етикету. І загальним для них є опис норм спілкування, представлених у нашому дослідженні у формі комунікативних табу.

У теоретичній літературі представлено різні дефініції етикету. Традиційним, на яке спираються вчені у своїх працях, є таке визначення – *етикет* являє собою «сукупність правил поведінки, що регулюють зовнішні прояви людських взаємовідносин (поведінка з оточуючими, форми звертання і вітань, поведінка у громадських місцях, манери і одяг)» [89, с. 427].

Дослідження питань етикету в більшості випадків представлені вивченням мовленнєвого етикету. Відомо, що вперше термін «мовленнєвий етикет» було використано В. Костомаровим [36, с. 56–62]. Найбільш повним у науковій літературі є визначення Н. Формановскої, яка під мовленнєвим етикетом розуміє «систему національно специфічних стереотипних, стійких формул спілкування, прийнятих і приписаних суспільством для встановлення контакту співрозмовників, підтримання і переривання контакту в обраній тональності» [80, с. 9].

Науковці зазначають, що феномен етикету повинен вивчатися комплексно. Так, на думку І. Стерніна, вивчення мовленнєвого етикету обов'язково має включати опис етикету зовнішнього вигляду й етикету поведінки [74, с. 3].

Враховуючи складність явища і той факт, що етикет – комунікативний феномен, дослідники вважають, що у спілкуванні важливу роль відіграють не тільки мовні одиниці, але й «зовнішній вигляд, поведінка, невербальні компоненти спілкування» [13, с. 36]. Таким чином, на сучасному етапі дослідження мовленнєвого етикету актуальним стає вивчення цього явища у зіставленні з комунікативним етикетом. Отже, поняття комунікативного етикету ширше за поняття мовленнєвого етикету. Мовленнєвий етикет розглядається дослідниками як одна із структурних складових комунікативного етикету.

Концепція комунікативного етикету представлена у роботах Р. Газізова [11–14], який формулює визначення поняття, виділяє структурні складові, розробляє типологію комунікативного етикету.

Вчений визначає комунікативний етикет як «сукупність стандартизованих норм і правил соціальної поведінки, що регламентують комунікативні взаємодії учасників спілкування у різних сферах людської діяльності відповідно до соціальних вимог» [12, с. 35].

Аналізуючи структурну організацію комунікативного етикету як комплексного явища, науковці виділяють вербальний і невербальний комунікативний етикет, а також етикет поведінки та етикет зовнішнього вигляду [11, с. 40]. Усі норми, правила і традиції спілкування певної лінгвокультурної спільноти, що реалізуються в процесі комунікації, знаходять своє відображення в цих компонентах.

Мовленнєвий етикет, на думку вчених, є основною складовою комунікативного етикету, «своєрідним стрижнем етикету» [13, с. 37].

Н. Формановська під мовленнєвим етикетом, як ми вже зазначали, у загальному сенсі має на увазі «систему стійких формул спілкування, що пропонуються суспільством для встановлення мовленнєвого контакту співрозмовників, підтримки спілкування в обраній тональності відповідно до їх соціальних ролей і рольових позицій, взаємних відносин в офіційних і неофіційних обставинах». У вузькому сенсі під мовленнєвим етикетом розуміють «функціонально-семантичне поле одиниць доброзичливого, ввічливого спілкування в ситуаціях звертання і залучення уваги, знайомства, вітання, прощання, вибачення, подяки, побажання, прохання, запрошення, поради, пропозиції, згоди, відмови, схвалення, компліменту, співчуття тощо» [80, с. 41].

Мовленнєвий етикет може бути представлений і як сукупність норм і правил рекомендованої мовленнєвої поведінки [1, с. 23], які «не тільки наказують, але й забороняють вживання певних слів і висловів у тих чи інших мовленнєвих ситуаціях» [5, с. 16].

Н. Формановська включає в систему етикетних правил поведінки не тільки дозволи, а й заборони, які у сукупності утворюють морально-етичні норми будь-якого суспільства [80, с. 44–45].

В основу поняття етикету Г. Крейдлін включає комунікативні правила, соціальні регламентації і заборони, які він визначає як правила, що регулюють мовленнєву і немовленнєву поведінку людей, які беруть участь в актуальній комунікації представників певної спільноти [40].

Отже, можемо зробити висновок, що етикет з його складовими і табу тісно взаємодіють.

Норми етикету, які рекомендують вживання певних слів і висловів у тих чи інших ситуаціях, усебічно досліджені в роботах, присвячених вивченню мовленнєвого етикету. Ми слідом за І. Стерніним вважаємо, що не менш важливо знати і дотримуватися у спілкуванні і норм заборонених [74, с. 58], які представлені у нашому дослідженні у якості комунікативних табу, недотримання яких розглядається як порушення мовленнєвого етикету.

У найзагальнішому сенсі невербальний комунікативний етикет – це вимоги до невербальних засобів етикету, «які повинні бути виконані в процесі спілкування, щоб відносини між партнерами можна було вважати ввічливими» [74, с. 28].

Традиційно невербальні засоби етикету розглядалися вченими у процесі вивчення мовленнєвого етикету разом із вербальними засобами в аспекті паралінгвістики, що, на думку Р. Газізова, «знижує їхню соціальну значимість і робить залежними від вербального комунікативного етикету» [11, с. 118]. Дослідник вважає за доцільне вивчати невербальні засоби як самостійний компонент комунікативного етикету, так як у спілкуванні вони можуть реалізовуватися незалежно від мовленнєвих висловлювань і бути досить інформативними. Так, наприклад, під час вітання в певних ситуаціях для успішної комунікації досить рукостискання.

Необхідність вивчення невербального етикету в якості особливого об'єкта поряд з мовленнєвим етикетом відзначається багатьма дослідниками, так як невербальна поведінка відіграє значну роль у

ситуаціях реального спілкування [38, с. 12–13]. Невербальний етикет це «система, що складається з невербальних знаків, відносин між ними, і невербальних етикетних правил, що функціонують у культурі і суспільстві» [40]. Дослідження невербальних елементів комунікації сприяє кращому розумінню способів, за допомогою яких виражається зміст повідомлення [50, с. 633].

Питання класифікації невербальних засобів етикету є не менш важливим для нашого дослідження. Очевидно, що невербальна комунікація здійснюється за допомогою органів зору, слуху та нюху, смакових органів і органів дотику, кожен з яких утворює свій «канал комунікації»: 1) оптичний (на основі зору); 2) акустичний (на основі слуху); 3) тактильний (на основі дотику); 4) ольфакторний (на основі нюху) [18, с. 144].

У роботах Р. Газізова пропонується класифікація невербальних засобів у співвідношенні з цими каналами комунікації, згідно з якою невербальні засоби поділяються на візуальні, паралінгвістичні, тактильні та ольфакторні [11, с. 90–92].

Візуальні невербальні засоби охоплюють сукупність: 1) кінесичних засобів, до яких належать жестикуляція, міміка, поза, хода; 2) проксемічних засобів, які організують простір комунікативного процесу (дистанція, особистий простір, розташування відносно співрозмовника); 3) хронемічних засобів, тобто використання часу в комунікації (пунктуальність, можливість запізнення); 4) фізіологічних реакцій (почервоніння, збліднення, потіння, тремтіння); 5) фізичних характеристик, що включають загальну привабливість і зовнішність людини (статура, колір волосся); 6) артефактів (одяг, стрижка, макіяж (косметичні засоби), аксесуари, татуювання, всілякі предмети в руках); 7) графічних засобів (почерк людини).

Паралінгвістичні невербальні засоби включають: 1) просодичні (гучність і тембр голосу, ритм, мелодика і темп, паузи, синтагматичний і

фразовий наголос); 2) паралінгвістичні (сміх, кашель, плач, зітхання тощо). Тактильні невербальні засоби включають дотики у ситуації спілкування, наприклад, дотики у формі рукостискання, поплескування, обійми, поцілунки. Ольфакторні невербальні засоби представлені природними та штучними запахами людини і навколишнього середовища.

Як ми вже зазначали, невербальний етикет спілкування передбачає дотримання вимог до жестів, поз, міміки, дистанції спілкування, фізичних контактів між співрозмовниками тощо. Аналіз наукової літератури дає можливість зробити висновок, що ці вимоги можуть носити як рекомендаційний, так і заборонний характер. Так, у роботах учених, присвячених дослідженню особливостей невербальної комунікативної поведінки тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти, присутній опис рекомендаційних правил невербальної поведінки, виражених словами «не прийнято», «забороняється», «неприпустимо», «не слід». І. Стернін зазначає, що «жести не повинні бути різкими, рвучкими, інакше вони сприймаються як демонстрація ворожості або агресії відносно співрозмовника», «не слід занадто часто приймати конвенційні пози (руки за спиною, руки на грудях, нога на ногу), так як це демонструє, що партнер недостатньо самостійний, відчуває себе не дуже впевнено в ситуації» [74, с. 33]. В Японії, наприклад, будь-який дотик під час бесіди розцінюється як порушення правил спілкування й є ознакою недружелюбності й агресивних намірів [4, с. 32–33].

Отже, опис невербальних засобів етикету, в тому числі невербальних табу, вважаємо, безумовно, актуальним і розглянемо їх у наступному розділі нашої кваліфікаційної роботи.

1.2. Комунікативні табу у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці

Відомо, що феномен табу (від полінезійських слів *ta* – «відзначати», «виділяти», *pu* – «цілком», тобто *tapu > tabu* – «цілком

виділений», «особливо відзначений» (*noa* – «загальний», «звичайний»)) уперше був описаний англійським мореплавцем і дослідником Дж. Куком як релігійно-обрядовий закон в аборигенів островів Тонга (Полінезія). Табу пояснювалося як «щось таємниче», пов'язане з релігією [16].

Існує низка концепцій, які у сукупності пояснюють істотні моменти походження, змісту і функціонування табу.

Так, табу в розумінні Дж. Фрезера, який уперше систематично досліджував це явище, являють собою негативні приписи або категоричні заборони на релігійній або магичній основі, порушення яких карається надприродними силами [81].

Дослідник створює детальну класифікацію релігійних і магичних табу примітивних народів:

1) заборонені дії (табу на спілкування з чужоземцями; табу на дії; пов'язані з прийомом їжі; табу на оголення обличчя; табу на вихід з житла; табу на дії, пов'язані із залишками їжі);

2) табу на людей (табу, що поширюються на вождів і правителів (наприклад, не можна торкатися вождя або предметів, які йому належать); табу на вбивць; табу на жінок під час менструацій і пологів; табу на особи, які перебувають в жалобі або торкалися небіжчика; табу на воїнів; табу на мисливців і рибалок та інших категорії осіб, від яких, на думку примітивних народів, надходила духовна небезпека;

3) табу на предмети (табу на використання заліза; табу на гостру зброю й інші предмети з гострими кінцями; табу на кров; табу на голову, волосся, нігті, слину; табу на їжу виражалось у забороні на вживання в їжу багатьох видів тварин і рослин; табу на вузли та кільця;

4) заборонені слова (табу на вимовляння власних імен, в тому числі свого власного імені, імен родичів, небіжчиків, правителів, священних осіб; імен богів) [81].

Таким чином, табу виникли і сформувалися ще на стадії первісних забобонів і представляли собою систему заборон, що регламентує життя індивідів і груп. Табу охоплювали всі сфери життя і поширювалися на слова; на дії в повсякденному житті; людей; тіло людини і частини тіла; спілкування; сексуальні і шлюбні відносини; різноманітні форми і види поведінки; їжу; тварин і рослини; матеріальні предмети; відвідування тих чи інших місць тощо. Порушення табу, згідно існуючих забобонів і традицій, каралося надприродними силами, богами, духами у вигляді псування, хвороби або смерті і спричиняло різні соціальні санкції з боку громад та їх лідерів.

Аналіз табу представлений і в одній з ключових робіт З. Фрейда, в якій, спираючись на праці етнографів, культурологів, соціологів, автор викладає психоаналітичну теорію виникнення моральних, релігійних і правових норм, первинною формою яких, на думку вченого, є табу. З. Фрейд детально аналізує сутність табу, природу їх походження і поширення [82, с. 16].

На думку З. Фрейда, табу виражається в заборонах і обмеженнях; табу є те, що викликає «священний трепет» і вимагає обережності [82, с. 38]. Розглядаючи проблему табу з боку психоаналізу, вчений підкреслює, що табу на відміну, наприклад, від релігійних заборон, не мотивовані, позбавлені будь-якого обґрунтування, а їх походження невідоме. Вони виникають внаслідок несвідомого непереборного страху, що порушення табу призведе до біди. При цьому, як пише З. Фрейд, табу дотримуються не через зовнішню загрозу покарання, а через внутрішнє переконання індивіда, саме «несвідомо» [82, с. 52]. «Табу є найдавнішим неписаним законодавчим кодексом людства» і сходять до часів, що передували будь-якій релігії [82, с. 39].

М. Маковський одним з перших досліджував табу не тільки в загальнолюдській культурі, а й в мові. Аналізуючи зв'язки табуйованих слів у мові індоєвропейців з їх символікою та семантикою, вчений

робить висновок, що саме табу вплинуло як на формальну структуру мови, так і на її семантику. Дослідник підкреслює «несвідомість» табу, представляючи його як «певний блок архетипів» у рамках різних людських культур [47, с. 9]. Учений відзначає важливу роль феномена табу у формуванні та розвитку людини, її культури, мови і мислення: «... забороняючи, обмежуючи діяльність людини, табу мало і зворотню дію, відточуючи людський розум, розкриваючи антисвіти, антитіла, породжуючи антиметафори: табу – це рух думки, заклик до діяльності, створення перспективи. Табу – це не тільки заборони на певні дії, на слова, це не тільки метатеза, анаграма, акроніми, описове вираження деяких понять; табу – це ще й ціла гама формальних і розумових ритуалів, яка значно сприяла створенню людської мови, музики, мистецтва, а також писемності як ритуального вираження символічних уявлень язичництва. Всі основні процеси в мові незмінно пов'язані з діалектикою заборони і зняття заборони, які невіддільні одна від одної. Основною особливістю мови, що обумовлює її існування і функціонування, є те, що в ній завжди наявні нескінченні потенційні можливості комбінаторики заборон і зняття заборон» [47, с. 4].

Розглянувши концепції походження, змісту і функціонування табу, робимо висновок, що табу – це найдавніше явище, характерне для багатьох народів, у тому числі на сучасному етапі розвитку. В основі табу лежить заборона, обумовлена різними факторами: соціальними, політичними, історичними, культурними, етичними, емоційними.

Аналіз літератури з обраної теми дозволяє стверджувати, що у сучасних дослідженнях поширеною є ширша інтерпретація феномена табу. У визначеннях табу дослідники не акцентують увагу на релігійній і соціальній природі цього явища. Так, наприклад, Н. Мечковська, не заглиблюючись у питання походження і причини виникнення, дає таке визначення: «Табу – це заборона здійснювати певні дії або заборона вимовляти ті чи інші слова, вислови» [52, с. 62].

Явище табу було детально і всебічно досліджено в релігієзнавстві, історії, етнології, психології. В лінгвістиці спочатку розглядався більш вузький аспект – вербальні табу як «заборона на вживання певних слів, викликана в основному соціальними факторами: етикетом, цензурою і тощо» [62, с. 6]. На думку О. Рутер, це пов'язано з тим, що проблема табу, по-перше, є однією із складних і дискусійних у сучасній лінгвістиці; по-друге, неактуальним виявляється для сучасної мови вивчення табу як явища, обумовленого релігійно-світоглядними архаїчними вимогами.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики певний науковий інтерес викликає вивчення табу в рамках комунікативних досліджень ефективності спілкування.

Так, наприклад, тлумачення комунікативних табу як етичних або моральних заборон і обмежень, пов'язаних, на думку М. Колтунової, «з необхідністю збереження особи адресата, із заборною на заподіяння, перш за все, моральної шкоди іншій людині (не обов'язково учаснику цієї ситуації спілкування), з приписом стримувати негативні емоції, пом'якшувати або вуалювати негативну інформацію, не допускати приниження або образи людської гідності, виключати грубість і насильство» [35, с. 79] є цінним для подальшого дослідження в рамках цієї роботи.

Табу як норми комунікативного етикету, «обов'язкові для виконання правила, невиконання яких привертає увагу оточуючих і викликає засудження» [68, с. 27] розглядаються в роботах Р. Газізова [11, с. 261]. І. Стернін у теоретичний апарат опису комунікативної поведінки певної лінгвокультурної спільноти також включає поняття «табу» і визначає його як «комунікативну традицію уникати певних мовних висловів або тем спілкування в тих чи інших комунікативних ситуаціях, порушення якої тягне за собою певні суспільні санкції» [12, с. 7–8].

М. Тульнова, аналізуючи зміни в заборонних нормах в контексті глобалізації, визначає табу як «негативні приписи (категоричні заборони) на різні дії людей, порушення яких повинно спричинити відповідні санкції» [78, с. 176].

Аналіз наукової літератури з теми дослідження дозволяє відзначити певні труднощі визначення поняття табу, а саме протиріччя у тлумаченні досліджуваного феномена різними авторами; більшість визначень зводиться до опису сфер табування і класифікації видів табу, що призводить до розширення або розмивання поняття; виникають проблеми співвідношення поняття «табу» зі спорідненими феноменами.

Проблема співвідношення понять «табу» і «заборона» є одним із найбільш дискусійних питань.

Проаналізувавши визначення табу в науковій літературі, ми робимо висновок, що більшість дослідників (Р. Газізов, М. Колтунова, О. Рутер, І. Стернін) не розмежовують поняття табу і заборони і використовують їх у своїх працях як взаємозамінні.

Так, досліджуючи культурні табу, їх вплив на результат комунікації, М. Недосейкін дає таке визначення табу: «Табу – це заборона» [цит. за: 17, с. 286]. У свою чергу «культурним табу» вчений називає «систему заборон, властивих тій чи іншій культурі». Автор вважає, що розмежування понять не вносить нічого принципово нового у зміст феномена табу й ускладнює його розуміння.

Інші дослідники відносять табу до різновиду заборони: табу – «це заборони, що накладаються на певну дію, слово, предмет тощо, які спираються на норми здорового глузду у спілкуванні» [29, с. 25].

Отже, дослідники, які не розмежовують табу із заборonoю, на нашу думку, розглядають його в широкому сенсі і включають в це поняття всі існуючі в тому чи іншому соціумі види заборон і обмежень, приписів, постанов, традицій заборонного характеру тощо.

Однак у науковій літературі актуальною є й інша точка зору: низка вчених розмежовують поняття табу і заборони, пояснюючи відмінність різними факторами. Так, І. Панасюк пояснює суперечність у визначенні поняття табу «багатошаровістю цього явища» [57, с. 54] і вважає, що ототожнення понять табу та заборони ускладнює розуміння. На його думку, табу перевищує заборону за своєю функціональністю і сутністю. Дослідник вважає, що наслідки порушення заборони можна виправити, наприклад, за допомогою ритуалів вибачення й / або очищення, в той час як порушення табу не може бути виправлено ніякими способами.

Деякі вчені дотримуються думки, що слід чітко розмежовувати табу від таких явищ, як заборона, регламентація, інструкція, припис, тощо. Так, Л. Гришаєва пропонує низку критеріїв: дискурсивний релятивізм; ступінь категоричності / обов'язковості дотримання соціальних зразків взаємодії; культурна детермінованість; соціальна кодифікація; особиста значимість; субкультурна чутливість тощо [17, с. 288]. Табу визначають як конвенціональну «абсолютну заборону», жорстку й обов'язкову для всіх членів певного соціуму; в той час, як інші види заборон (наприклад, інструкції) мають нежорсткий, релятивний, ситуативно обумовлений характер [17, с. 290].

С. Павлова виділяє обов'язковість дотримання табу всіма представниками соціальної групи, як головну ознаку, що відрізняє табу від інших подібних до нього явищ [17, с. 296].

Як бачимо, у науковій літературі відсутня єдність думок щодо розуміння поняття «табу». На наше переконання, всі визначення тою чи іншою мірою під терміном «табу» мають на увазі певну заборону. В рамках нашого дослідження вважаємо важливим не розмежовувати ці поняття і використовувати в роботі як рівнозначні і синонімічні, маючи на увазі, що комплексний аналіз комунікативних табу в англійській лінгвокультурній спільноті передбачає вивчення конвенціональних (тобто загальноприйнятих, традиційних) заборон і приписів у зазначеній

лінгвокультурі. Письмові розпорядження або документи (інструкції, приписи, регламентації) офіційного характеру в роботі не розглядаються.

Поряд з питанням про визначення поняття табу актуальною є проблема відбору та класифікації цього явища.

Так, О. Рутер приділяє значну увагу проблемі виділення і типології мовних табу. Під терміном «мовне табу» вчений має на увазі заборону на вживання в усному і писемному мовленні певних слів і власне заборонені слова. Науковець розділяє мовні табу на: 1) архаїчні, пов'язані з найдавнішими віруваннями і засновані на страху відплати з боку вищих сил; 2) етикетні табу, обумовлені сучасними вимогами етикету або цензури [62, с. 9–10].

Цікавою видається точка зору О. Рутер про недоцільність класифікації мовних табу за належністю до частин мови. На думку вченого, вербальному табуюванню підлягають тільки дієслова та іменники, рідко прикметники, так як «морфологічна характеристика табу не відрізняє їх від нейтральної лексики» [62, с. 28]. Учений пояснює це тим, що у більшості випадків під забороною опиняються: 1) певні дії, відповідно, табууються дієслова, що позначають ці дії; 2) предмети, відповідно, табуюванню підлягають іменники на позначення цих предметів.

На думку дослідника, головним критерієм класифікації лінгвістичних табу є їх семантика, на основі якої вчений об'єднує слова-табу в тематичні групи. Наприклад, авторська семантична класифікація вербальних табу включає такі тематичні групи: 1) «смерть», 2) «нечисть», 3) «імена», 4) «люди», 5) «частини тіла», 6) «дії» (окрім дій, пов'язаних зі смертю), 7) «небеса», 8) «одяг, прикраси», 9) «їжа / напої», 10) «хвороба», 11) «любов» [62, с. 66]. Автор пропонує й класифікацію заборонених слів за способом табуювання: 1) табу, заміщені евфемізмами 2) табу-замовчування [62, с. 7].

У науковій літературі, присвяченій опису національної комунікативної поведінки певної лінгвокультурної спільноти, комунікативні табу визначаються як «прийняті в цій лінгвокультурній спільноті традиції, правила й установки уникнення певних вербальних і невербальних елементів комунікативної поведінки» [68, с. 12], що дозволяє нам умовно виділити вербальні і невербальні комунікативні табу. І. Стернін у своїх працях згадує тематичні табу – теми, неприпустимі для обговорення в тій чи іншій ситуації. Таким чином, як показує аналіз наукової літератури з теми дослідження, розрізняють такі комунікативні табу: вербальні (або мовленнєві), невербальні, тематичні. За ступенем категоричності й обов'язковості дотримання ці табу поділяються на жорсткі (те, що категорично не можна говорити / робити) й м'які (менш категоричні, мається на увазі те, що не рекомендується або не слід говорити / робити). Недотримання жорстких табу тягне за собою громадські санкції, порушення м'яких призводить до громадського осуду [68, с. 12].

Ґрунтуючись на тому, що табу є різновидом заборон й орієнтовані на норми здорового глузду у спілкуванні, В. Карасик виділяє три типи комунікативних табу: 1) жорсткі заборони, що являють собою вимогу уникати грубих і непристойних висловів, жестів, натяків і непристойної поведінки в ситуаціях офіційного спілкування або у присутності незнайомих людей, жінок, дітей; 2) природні заборони, що стосуються норм поведінки з урахуванням почуттів людей: забороняється сміятися на похоронах, вимовляти прокляття на весіллі, задавати питання особистого характеру незнайомим людям, показувати знаки відкритої неповаги до старших; 3) конвенційні заборони певної культури, що відображають норми спілкування тієї чи іншої соціальної групи або етнокультурної спільноти [30, с. 56]. Окрім основних типів комунікативних табу, в працях автора згадується поняття «знакові заборони» як синонім конвенційних заборон, а також «ідеологічні

заборони», «етичні табу» і «релігійно-етичні табу» як підвиди конвенційних заборон [30, с. 29]. Учений наводить такі приклади конвенційних заборон: заборона на особисте запитання про доходи у Великобританії й США; заборона на запитання про здоров'я; заборона на вживання ввічливих етикетних слів і висловів серед підлітків, пов'язана з побоюванням втрати авторитету; заборона на цитування робіт певного автора як приклад ідеологічної заборони тощо.

З точки зору ставлення комунікантів до табу В. Карасик виділяє: 1) сакральні заборони, порушення яких вважається святотатством і блюзнірством (наприклад, для релігійної людини сакральним табу є все, що пов'язано з релігією); 2) моральні заборони (наприклад, допустимі теми для жартів у злочинному середовищі неприйнятні серед законослухняних громадян); 3) ритуально-умовні заборони носять умовний характер (наприклад, тема смерті для медичних працівників втрачає ореол винятковості) [30, с. 269].

Досліджуючи конвенційні норми і правила комунікативної поведінки учасників у професійному діловому спілкуванні М. Колтунова виділяє корпоративні табу, що відображають норми і заборони певної корпоративної культури. Корпоративні табу поділяються на: 1) етичні табу (комунікативні заборони морального характеру); 2) організаційні (регламентні) заборони (комунікативні дії, які можуть завдати комерційну або моральну шкоду організації, співробітникам, партнерам). Етичні табу можуть бути включені, наприклад, у кодекс співробітника організації; регламентні заборони прописуються в організаційних документах компанії. За ступенем категоричності й обов'язковості дотримання корпоративні табу поділяються на м'які й жорсткі. Авторка зазначає й наявність тематичного табування у професійному діловому спілкуванні, наприклад, не прийнято говорити про звільнення співробітника або обговорювати керівництво [35, с. 98].

Я. Попова виділяє три види табу: 1) особистісно-тезаурусні; 2) культурно-узуальні табу; 3) міжкультурно-обумовлені табу [59, с. 16]. Особистісно-тезаурусні табу визначають внутрішню потребу індивіда уникати в процесі спілкування певних слів, тем, дій або поведінки в цілому. Вони пов'язані з особистим досвідом комуніканта, тому «непередбачувані і спонтанні». В. Карасик такі табу називає індивідуальними – «заборони, що вербалізуються конкретним співрозмовником у конкретній комунікативній ситуації» [29, с. 24].

Культурно-узуальні табу це загальноприйняті заборони в рамках певної лінгвокультури. В літературі за темою дослідження зустрічаємо й інше визначення системи заборон, властивих тій чи іншій культурі. Так, М. Недосейкін називає їх «культурними» [цит. за: 17, с. 286].

Під міжкультурно-зумовленими табу Я. Попова розуміє заборони, обумовлені міжкультурними відмінностями, невідповідністю систем цінностей, етнічними стереотипами або наміром приховати важливу інформацію від «чужих» [59, с. 19]. Міжкультурно-обумовлені табу регулюють взаємодію представників різних лінгвокультур.

І. Панасюк розділяє табу на: 1) культурне (зовнішня заборона з боку спільноти); 2) конверсаційне (індивідуальна вимога окремої людини або групи людей). На думку дослідника, конверсаційне табу може бути і культурним, поєднуючи у собі зовнішню заборону й індивідуальну вимогу, тобто «підлягає стереотипізації тією культурою, в рамках якої людина ставить перед собою ці вимоги» [57, с. 55].

Таким чином, у науковій літературі за темою дослідження знаходимо безліч класифікацій табу на основі різних критеріїв.

На нашу думку, найбільш повною є класифікація комунікативних табу, згідно з якою, комунікативні табу поділяються на: 1) мовленнєві, що забороняють використання певних слів і висловів; 2) невербальні, що забороняють використання деяких компонентів невербального

спілкування; 3) тематичні, що забороняють торкатися потенційно конфліктних і недоречних тем [11, с. 263].

У роботі ми дотримуємося зазначеної класифікації комунікативних табу і розділяємо їх на мовленнєві (вербальні), невербальні, тематичні.

Спираючись на етнологічні та психологічні праці Дж. Фрезера [81], З. Фрейда [82] та інших дослідників, О. Рутер виділяє *запобіжну, пояснювальну, регламентуючу* функції табу [62, с. 14], які вчений називає традиційними, так як аналізуються в першу чергу архаїчні табу, під якими в авторській концепції маються на увазі табу, пов'язані з найдавнішими віруваннями [62, с. 10]. Запобіжна функція табу полягає в необхідності захистити від небезпеки. Наприклад, табу на спілкування з хворими – спосіб захистити себе від хвороби; заборона торкатися вождів – це спосіб захистити об'єкт табування тощо. Пояснювальна функція табу – це свого роду спосіб пояснити причинно-наслідкові зв'язки навколишнього світу за допомогою табу. Регламентуюча функція полягає в тому, що система заборон регулювала особисте, сімейне, соціальне життя всього суспільства. Правила засвоювалися всіма членами суспільства з дитинства і регламентували всі сторони життя [62, с. 15–17].

Як показав огляд теоретичної літератури, класифікація функцій древніх табу, запропонована О. Рутер, є найбільш повною і відображає суть явища. Більшість дослідників у своїх працях зазначають, що основними функціями древніх табу є захист від небезпеки і регламентація найважливіших сторін життя людини.

Так, В. Плескач розглядає табу як одну з форм нормативного регулювання поведінки людини у первісному суспільстві [58, с. 281–284]. Дотримання табу гарантувало виживання і життєдіяльність членів і розвиток усього людського суспільства. Цю функцію табу, слідом за О. Рутер [62, с. 14], можна віднести до регламентуючої, так як за

допомогою заборон поведінка членів суспільства уніфікувалася, а їх дотримання забезпечувалося зовнішніми санкціями й / або внутрішніми переконаннями індивідів. Окрім цього В. Плєскач визначає табу як засіб нейтралізації небезпеки [58, с. 282], або в термінології О. Рутер – це й є запобіжна функція табу.

Інші автори визначають властивість табу як «профілактичного заходу, що захищає колектив від смертельної небезпеки» [19, с. 457–458], в якій по суті також реалізується запобіжна функція табу.

Т. Кашанина розглядає табу в системі соціальних норм і називає їх «соціальними регуляторами» первісного суспільства [31, с. 182–184], що гарантують встановлення в ньому стабільних відносин. Вони (табу) є одним із найсильніших інструментів соціальної регуляції.

Таким чином, дотримуючись класифікації О. Рутер, до основних функцій древніх табу відносимо запобіжну, пояснювальну, регламентуючу [62, с. 14].

Зазначені функції властиві й сучасним табу, що вивчаються в рамках комунікативних досліджень ефективності спілкування.

Так, М. Тульнова відносить комунікативні табу до основних і найсильніших регуляторів поведінки представників тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти [78, с. 179]. Регулюючу роль табу в усіх сферах суспільного життя відзначає й О. Куніцина: «Табу – це частина того механізму, за допомогою якого впорядковане, організоване суспільство підтримує себе в своєму існуванні, встановлюючи певні фундаментальні соціальні цінності» [41, с. 110]. Дослідники виділяють регулюючу роль табу безпосередньо у спілкуванні. Табу є «комунікативним фільтром», «очищає» спілкування від неприйнятних для більшості представників спільноти вербальних або фізичних дій [цит. за: 17, с. 292].

Запобіжна функція табу в сучасному суспільстві полягає в необхідності попередити виникнення в суспільстві можливих конфліктів

і забезпечити його стабільне існування. Табу поряд з релігією є найважливішими засобами вирішення цього завдання. Аналогічної точки зору дотримується й С. Павлова, відзначаючи важливу роль табу у збереженні стійкого стану і забезпечення нормального функціонування соціуму на структурному, етичному, мовному та інших рівнях [цит. за: 17, с. 285].

Досліджуючи тему функціонування табу в англійськомовному рекламному дискурсі, Л. Кочетова виділяє функцію впливу, суть якої полягає в тому, що в рекламі цілеспрямовано порушуються деякі табу з метою залучення уваги до товарів або послуг [37, с. 5]. Функція впливу відзначається й О. Іссерс [27, с. 79]. На думку дослідниці, порушення, наприклад, тематичних табу може бути навмисним. Це – комунікативний прийом впливу на співрозмовника.

Таким чином, табу як особливе соціальне явище присутнє в кожній культурі й відіграє значну роль на будь-якому з етапів її розвитку. Окрім традиційних функцій табу (запобіжна, пояснювальна і регламентуюча), дослідники виділяють також функцію впливу, так званого «комунікативного фільтра» тощо.

РОЗДІЛ 2

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТАБУ В БРИТАНСЬКЬКОМУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ СПІВТОВАРИСТВІ

3.2. Вербальні табу в британській лінгвокультурі

Вербальні табу неодноразово ставали темою лінгвістичних розвідок. Так, за визначенням О. Рутер, вербальні табу це заборона на використання в мові певних слів і виразів, вживання яких регламентується нормами і правилами етикету або цензурою [62, с. 6]. У своєму дослідженні вчений оперує термінами вербальне, словесне і мовне табу зауважуючи, що мовне табу є більш широким поняттям, ніж словесне або вербальне, і позначає всі заборони, які існують у мові.

У термінології О. Голованової вербальні табу це «табуйовані слова», під якими мають на увазі слова, що заборонено вживати у громадських місцях [15, с. 374]. Це грубі, вульгарні слова, нецензурна лексика.

Автор численних праць, присвячених дослідженню нецензурної лексики англійської мови, лінгвіст і психолог Т. Джей вважає, що використання лайливих слів – це завжди порушення табу. Саме з цієї причини дослідник вважає за доцільне використовувати у своїх роботах терміни «табуйована лексика» (*taboo words*) і «нецензурна лексика» (*swear words*) як рівнозначні і взаємозамінні [85, р. 153].

Вербальні табу розуміють і як «заборону на вживання грубих і нецензурних виразів, а також недоречних у тій чи іншій комунікативній ситуації мовленнєвих формул, які використовуються без урахування статусно-рольових відносин між комунікантами» [11, с. 263]. На нашу думку, це визначення найбільш точно розкриває суть аналізованого явища й є пріоритетним для подальшого дослідження.

У подальшій роботі безпосередньо з матеріалом дослідження (художні фільмами британського кінематографа) нами було виявлено, що в британській лінгвокультурі, як і в будь-якій іншій, є неприйнятним використання у мовленні грубих і нецензурних виразів. Окрім цього, деякі семантично нейтральні слова в певних ситуаціях можуть виявитися недоречними, й їх вживання може стати причиною комунікативних збоїв і невдач.

Грубі і нецензурні вислови належать до ненормативної лексики – лексичних одиниць, які розглядаються суспільством як неприпустимі в публічному вживанні [3].

До грубої лексики автори відносять просторічні, вульгарні слова і вирази і характеризують їх як «непристойні»; нецензурні слова і вирази, в свою чергу, характеризуються як «україн непристойні» [3]. Головна відмінність грубої лексики від нецензурної у можливості її публічного вжитку: публічне вживання брутальних слів і виразів забороняється, але іноді допускається в деяких комунікативних ситуаціях, наприклад, «між своїми» в стані емоційної напруги; нецензурна лексика абсолютно неприпустима, а її використання є зухвалим порушенням суспільної моралі.

Однозначно, складно уявити будь-яку лінгвокультуру, в якій би вживання грубих і нецензурних слів викликало загальне схвалення. Проте, багато вчених підкреслюють національно-культурну специфіку використання і допустимості вживання досліджуваної лексики, яку неможливо виявити, порівнюючи різні лінгвокультури [34, с. 88].

Відповідно до загальної концепції нашого дослідження, виявлення й опис вербальних табу передбачає аналіз висловлювань, що містять грубі і нецензурні вирази, які по суті є ситуаціями порушення заборони на використання в мовленні такої лексики. Негативна реакція адресата є «сигналом» того, що мало місце порушення заборони на вживання

зазначеної категорії слів, і свідчить про те, що норма існує в цій лінгвокультурі й вимагає її дотримання.

Слід зазначити, що аналіз ненормативної лексики проводиться принципово з урахуванням контексту її вживання, так як нормативність / ненормативність одиниць мови не є їх постійною і незмінною характеристикою [3]. Наприклад, вживання мовцем сленгових, жаргонних або просторічних слів в одній ситуації може бути нормативним і свідчити про приналежність до певної соціальної групи, а в іншій буде сприйматися співрозмовником як недоречне або навіть образливе, тобто мовна одиниця набуває статусу ненормативної.

У ході аналізу практичного матеріалу було виявлено, що грубі і нецензурні вирази можуть використовуватися в мовленні адресанта як з наміром образити, принизити або зганьбити адресата, так і без такого наміру, не маючи при цьому конкретного адресата, з метою підвищити емоційність мовлення або зняти внутрішню напругу, виплеснувши негативні емоції. Поза сумнівом, вживання в мовленні висловлювань, що містять прямий умисел на образу особи, є порушенням вербальних табу і неприпустимо у спілкуванні. У ситуаціях емоційної напруги потенційно можливе вживання грубих і нецензурних слів і виразів (без наміру образити будь-кого), але «це не знімає заборони на їх публічне вживання» [3].

Таким чином, до вербальних табу британської лінгвокультури належать: 1) грубі і нецензурні слова і словосполучення, що містять у своїй семантиці намір адресанта образити особу (явище, предмет); 2) грубі і нецензурні слова і словосполучення, які не є за змістом образливими для особи (явища, предмета); 3) недоречні мовленнєві формули, використані без урахування статусно-рольових відносин між комунікантами.

Розглянемо ситуації порушення вербальних табу, здійснюваних вживанням у мовленні грубих і нецензурних слів і словосполучень, які

містять у своїй семантиці намір адресанта образити особу (предмет, явище).

Образливими висловлюваннями можуть бути слова і словосполучення, що містять пряме або непряме твердження про належність особи до соціальних верств, що засуджуються суспільством (люди без постійного місця проживання; жебраки; пияки, наркозалежні; повії). Розглянемо діалог з фільму “*Four weddings and a funeral*”:

Charles: Do you know who the girl in the black hat is?

Fiona: Name's Carrie.

Charles: She is pretty.

Fiona: American.

Charles: Interesting.

Fiona: Slut.

Charles: Really?” [95].

В аналізованому прикладі один з комунікантів (*Fiona*) висловлює своє ставлення до учасника комунікативної ситуації, використовуючи нецензурне слово *slut*, яке у своїй семантиці містить образу (= твердження про належність особи до соціальних верств, які засуджуються суспільством). Зазначену лексичну одиницю відносимо до вербальних табу. По-перше, незважаючи на те, що розмова відбувається між друзями у неформальній обстановці, ми розцінюємо ситуацію як невдалу, так як спостерігаємо небажану зміну емоційного стану учасника комунікації (*Charles*), що виражається в почутті незручності, розчарування, мовчанні. По-друге, у словнику сучасної англійської мови слово *slut* містить помету “*taboo informal*”, а також ремарку “*Do not use this word*” [97].

У наступному прикладі з художнього фільму “*Easy Virtue*” також присутня образа, що містить натяк на приналежність до соціальних низів суспільства. Подія фільму розгортається в англійській сім’ї Уїткер, що дотримується класичних англійських традицій. Мати отримує телеграму

від сина Джона, де він повідомляє про своє одруження. Обраницею Джона є американка Ларіта, яка, відповідно до сюжету, незалежна, є прихильницею сучасних поглядів, англійські традиції для неї чужі. У зв'язку з чим звістка про шлюб не викликає радості у членів сім'ї:

“Mother: Oh! That stupid, stupid, stupid boy!

Daughter 2: What's happened? Has there been an accident?

Daughter 1: It's John? He has married that f-f-f...

Father: Francophile?

Daughter 1: F-f-f...

Father: Photographer?

Daughter 1: F-f-f...

Father: Pharmacist?

Mother: Why are you smirking?

Father: Deploying a smile. One member of this family may actually be happy.

Mother: Do not be absurd. We do not know anything about this woman.

*Daughter 2: John married **the floozy**. How exciting!” [94].*

Як бачимо, один з учасників комунікації намагається висловити своє негативне ставлення до дівчини, використовуючи грубе слово *floozy*, яке у своїй семантиці містить натяк на приналежність особи до суспільно засуджуваних соціальних верств. Вживання лексичної одиниці *floozy* в мовленні є ситуацією порушення вербальних табу. Спостерігається негативна реакція з боку учасника ситуації (*Father*), яка виражається в емоції невдоволення, а також спробі (нехай і в іронічній формі) не допустити промовляння слова вголос. Така реакція свідчить про порушення загальноприйнятих норм.

Уривок з художнього фільму “*Notes on a scandal*” також містить приклад порушення вербальних табу, що виражено використанням нецензурного слова, яке містить образу:

“Barbara: Why were you fighting? It's a perfectly simple question.

Steven: Dunno, Miss.

Barbara: You do not know. One minute you're inert, the next you're trying to castrate a pupil. Nothing occurred between these two states?

Steven: No.

Barbara: Do not play here with me, Connolly. Yes? Brain, mouth, speak.

Steven: He was staying stuff about Miss. It was bang out of order.

Barbara: What did you say?

Davis: I never said nothing, Miss.

Barbara: "I did not say anything"! What did he say? Come on!

*Steven: **He said she is a tart. He said he gave her one up the arse.***

Barbara: Did you, indeed? Odious boy. Apologize at once.

Davis: Sorry, Miss.

Barbara: Deputy head in the morning" [100].

Як бачимо, реакція учасників комунікації на факт образи, що містить натяк на аморальний спосіб життя і приналежність до суспільно засуджуваних соціальних верств, є вкрай негативною. образа стає причиною конфлікту. Спостерігається і зміна емоційного стану адресата (*Sheba*) – засмученість, незручність, почуття образи. Згодом співрозмовник (*Davis*) просить вибачення за проступок, що можна інтерпретувати як констатацію порушеної норми. Крім цього, за сюжетом стає очевидним, що образа тягне за собою покарання. Подібна реакція дозволяє стверджувати, що образа особи, виражена в непристойній формі, є порушенням табу на вживання цієї лексики.

Розглянемо епізод з художнього фільму "A Street Cat Named Bob". Джеймс Боуен – молода людина, яка відновлюється від наркотичної залежності. У новорічний вечір він приходить у будинок свого батька привітати його зі святами. У батька другий шлюб, в якому він виховує двох дочок 7-8 років. Відносини з батьком у Джеймса складні. Батько не радий візиту сина, сестри також зустрічають Джеймса насторожено.

Одна з дівчаток говорить Джеймсу, що їх мама не любить його, тому що він наркоман. Інша починає обзивати його. Батько намагається приборкати дочок, але йому це не вдається:

“Father: Girls, you remember your brother. Pris, Faith, this is James.

Pris: And Mummy says you are a junkie.

James: She says I’m a junkie.

Father: Stop it, girls! Where did she get that idea from? You can not be here. We’ve got guests coming. Girls, Mummy will be down in a minute.

James: I thought you said New Year’s would be okay.

Father: I said “may be”. You should have called.

Pris: He’s a junkie. He’s a junkie.

Father: Stop.

Pris: James is a junkie.

James: A recovering addict, actually” [90].

Отже, реакція учасників комунікації на образливі репліки, що містять пряме твердження про приналежність особи до суспільно засуджуваних соціальних верств, є негативною. Емоційний стан адресата (*James*) різко змінюється. Він розгублений і не знає, як реагувати на ситуацію. Спроба виправдатися тим, що він проходить курс реабілітації від наркотичної залежності, виявляється невдалою. Зрештою Джеймс змушений піти з дому батька. Ситуацію можна схарактеризувати як украй невдалу внаслідок порушення деякими учасниками норм спілкування, що забороняють образливі висловлювання на адресу особи.

Образливими висловлюваннями можуть бути слова і словосполучення, які містять образу за расовою, національною, релігійною (в тому числі образу святих осіб, релігійних артефактів, звичаїв і вірувань) й іншої приналежності.

Наведемо приклад з художнього фільму “*Calvary*”:

“Father James: Are you laying into her or what’s going on?”

*Jack: I was not mean to her. No. That's that **black fellow** that she's been seeing. I mean that colored fellow she's been seeing.*

Father James: ...

Jack: I did not mean to be racist, that was a slip of the tongue” [92].

У наведеному епізоді одним із комунікантів (*Jack*) використовується фраза “*black fellow*”, що містить у своїй семантиці образу за расовою приналежністю. Спостерігається відсутність реакції з боку другого співрозмовника (*Father James*) (= осудливе мовчання), що дозволяє характеризувати ситуацію як неефективну. Окрім цього присутня констатація порушення норми самим комунікантом: Джек усвідомлює недоречність своїх слів і вибачається за образливу репліку расистського змісту.

У наступному епізоді з фільму “*The Guard*” також спостерігаємо приклади висловлювань, що містять образи за расовою і національною приналежністю:

C: I thought that only black lads are drug dealers.

A: I'm sorry, what?

C: I thought that dealers are the only black lads ... and Mexicans. What else do they call them?

A: I know what to call you, sir ... but let's not talk about it now. Like I said ... These people are extremely dangerous and if ...

C: Mules. Drug mules.

D: Enough Boyle! You should apologize.

C: For what?

D: You know.

A: For your racist remarks, among other things.

C: I am an ordinary Irishman. Racism is part of my culture.

D: That's enough, Boyle” [103].

В аналізованому фрагменті одним з комунікантів використовується грубий вислів “*black lads*” (як от, наприклад,

табування слів “*nigger*”, “*negro*”, “*black*”, “*coloured*”). Вживаючи цей вислів, співрозмовник висловлює своє критичне судження щодо негроїдної раси і мексиканської нації, характеризує їх як «наркоторговців», а ірландців відносить до народу, національною рисою якого є расизм. Ці судження викликають вкрай негативну реакцію з боку інших учасників комунікації: зміна емоційного стану (гнів, обурення); вербальна реакція-заклик дотримуватися пристойності і вибачитися за образливі висловлювання; вербальна констатація порушеної норми; мовчазний осуд з боку учасників; епізод закінчується бійкою між окремими учасниками комунікації. Подібна реакція у відповідь сигналізує про порушення норм, а саме використання у мовленні грубих слів і словосполучень расистського характеру, що є причиною комунікативної невдачі.

Наступний епізод з фільму “*The History boys*” є прикладом образливих висловлювань на адресу осіб за релігійною приналежністю.

Один з комунікантів (*Akhtar*) ображає представників християнства, використовуючи нецензурну лексику. Інший учасник комунікації (*Crowther*) у відповідь негативно відгукується про прихильників індуїзму (він думає, що Ахтар індус). Таким чином, образливе висловлювання релігійного характеру стає причиною сварки, в якій присутні взаємні образливі висловлювання про існуючі релігії й їх представників:

Akhtar: This was a toilet?

Irwin: One of them?

Crowther: A bit draughty on the bum.

Akhtar: That was drain down there. And then they drank out of it?

Fucking Christians.

Crowther: What about the Ganges? You are just as bad.

Akhtar: I'm Muslim, knob.

Crowther: You all look alike to me anyway” [104].

Приклад з фільму “*The King’s Speech*” Містить висловлювання, що містять образу релігійних артефактів, об’єктів історії, звичаїв і вірувань:

“(Lionel is sitting on the chair)

George VI: What are you doing? Get up! You can not sit there! Get up!

*Lionel: Why not? **It’s a chair.***

George VI: No, it ... that is not a chair! That is ... That ... That is Saint Edward’s Chair!

*Lionel: **People have carved their names on it.***

George VI: That chair is the seat on which every King ...

*Lionel: **It’s held in place by a large rock.***

George VI: That’s the Stone of Scone! You are trivializing everything.

*Lionel: I do not care how many **royal assholes** have sat on this chair.*

George VI: Listen to me! Listen to me!

Lionel: Listen to you? By what right?

George VI: By Divine Right, if you must. I am your King.

Lionel: No, you are not. You told me so yourself. You said you did not want it.

Why should I waste my time listening to you?

George VI: Because I have a right to be heard! I have a voice!

Lionel: Yes, you do!

Lionel: (stands up) You have such perseverance, Bertie. You’re the bravest man I know. You’ll make a bloody good King” [105].

За даними словника, крісло святого Едуарда і Сконський камінь, або Камінь долі – це священні реліквії британської монархії [93], які є об’єктами шанобливого ставлення і вимагають визнання і поваги. В аналізованій ситуації один із співрозмовників презирливо висловлюється про ці об’єкти, применшуючи їх значимість. Реакція адресата, що виражена в небажаній зміні стану (гнів, обурення), у вербальній констатації норми, у заклику дотримуватися норми і виявити повагу, свідчить про порушення норм і важливість їх дотримання.

Висловлювання, що містять слова *chair*, *rock*, неприйнятні, оскільки несуть у собі зневажливу оцінку священних об'єктів і сприймаються як образа, хоча ці лексичні одиниці нейтральні і не є образливими. Крім цього, комунікантом використовується грубий вислів *royal assholes*, який також містить негативну конотацію.

Образливими можуть бути грубі слова і вислови, що негативно характеризують особисті якості індивіда, його розумові та фізичні здібності, зовнішній вигляд, вік, зріст, стать, факти біографії тощо.

Епізод з художнього фільму *“Nowhere boy”* підтверджує, що вживання у мовленні грубих виразів може бути пов'язано з наміром мовця образити співрозмовника. В аналізованій ситуації спостерігаємо образу зовнішності комуніканта. У грубій формі висміюється надлишкова вага співрозмовника. Негативна реакція адресата виражається в тому, що він також використовує у своєму мовленні у відповідь образливі висловлювання на адресу адресанта. Крім цього, один з учасників комунікації, який не бере участі у перепалці, попереджає адресанта про можливу розправу за подібні репліки:

“John: Hey, Tarbuck, keep out of the chippie, you fat bastard.

Tarbuck: Lennon, you prick!

John's friend: He thinks he is hard.

John: He could not batter a fish” [101].

У більшості випадків образливі висловлювання з використанням у мовленні грубих і нецензурних слів спрямовані на те, щоб спровокувати співрозмовника на насильство або спробу до нього. Такого роду образи Дж. Стерлінг називає «вербальною зброєю» [87, р. 7].

Як показав аналіз фактичного матеріалу, такі висловлювання використовуються саме з метою провокації, а репліки, наприклад, що характеризують особисті якості індивіда або його зовнішній вигляд, найчастіше не відповідають дійсності. Мовленнева агресія в найзагальнішому вигляді може бути представлена як намір мовця

нанести комунікативної шкоди адресату (принизити, образити, висміяти) або реалізувати таким способом бажання самоствердитися.

Розглянемо епізод з фільму “*Nowhere boy*”:

John: Marie, my angel face!

Boy: Who’s this twat?

Marie: Just some lad I know.

Boy: It does not sound like that.

John: They forgot to lock the zoo? I never knew you fucked monkeys, Marie.

Boy: We can fuck you, dickhead!

John: We’re joking. I do not have primates for mates.

Boy: ...

John: Oh, fucking killer, baby. Come on, then, brains, it’s not hard. Push.

Marie: Come on, that’s enough” [101].

Джон, побачивши дівчину, яка йому подобалася, в компанії хлопців, приревнував її. З цієї причини він навмисно починає ображати її супутників у грубій формі. Спостерігаємо й зміну емоційного стану інших учасників комунікації: дівчина стривожена і робить спробу запобігти удару (вона встає між конфліктуючими).

Далі розглянемо висловлювання, що містять *грубі й нецензурні слова і словосполучення*, але при цьому не є за змістом образливими для особи (явища, предмета).

Так, в епізоді з художнього фільму “*The King’s Speech*” використання одним з комунікантів (*Albert*) у своєму мовленні безлічі грубих і нецензурних слів і виразів мотивовано його емоційним станом. Лихослів’я здійснюється без наміру образити співрозмовника. Проте, цей епізод ми відносимо до ситуації порушення вербальних табу. По-перше, мовець вживає нецензурні вислови, які є «вкрай непристойними», наприклад, слово *fuck* і його похідні було використано

12 разів. По-друге, присутня негативна реакція з боку осіб, які не є учасниками цієї ситуації спілкування (*Children*), але мимоволі почули лайку: вони стурбовані тим, що відбувається. Ситуація ускладнюється тим, що свідками є діти.

“Albert: All that work ... down the drain. My own brother. I could not say a single word to him in reply.

Lionel: Why do you stammer so much more with David than you ever do with me?

*Albert: Because you're **bloody** well paid to listen.*

Lionel: Bertie, I'm not a geisha girl.

*Albert: Stop trying to be so **bloody** clever.*

Lionel: What is about David that stops you speaking?

*Albert: What is about you that **bloody** well makes you want to go on about him the whole **bloody** time?*

Lionel: Vulgar but fluent. You do not stammer when you swear.

*Albert: **Bugger off!***

Lionel: Is that the best you can do?

*Albert: Well, **bloody ... bugger to you, you beastly bastard.***

Lionel: Oh, a public school prig could do better than that.

*Albert: **Shit.***

*Albert: **Shit. Shit. Shit.***

*Albert: **Shit. Shit. Shit.***

Lionel: Yes, defecation flows trippingly from the tongue.

Albert: Because I'm angry.

Lionel: Do you know the "f" word?

*Albert: **Fornication?***

Lionel: Oh, Bertie.

*Albert: **Fuck. Fuck!***

*Albert: **Fuck, fuck, fucking fuck! Fuck, fuck and bugger!***

*Albert: **Bugger, bugger, buggedy, fuck!***

*Albert: **Fuck! Ass!***

Lionel: Yes!

*Albert: **Balls, balls, fuckety shit!***

Lionel: You see? Not a hesitation.

Albert: Willy, shit and fuck! And tits.

Children: Dad, what's going on?

Lionel: Sorry. Just finish your homework.

Lionel: Well. That's a side of you we do not get to see all that often.

Albert: No, we are not supposed to, really. Not publicly" [105].

В епізоді фільму “*Nowhere boy*” комунікант використовує у своєму мовленні нецензурні вислови, не маючи прямого наміру образити будь-кого з присутніх. Вживання грубих слів мотивовано станом емоційної напруги мовця. Проте, реакція присутніх (мама закриває вуха дітям, присутні здивовано переглядаються, деякі опускають очі від збентеження) свідчить, що нецензурна лексика неприпустима (дія відбувається на святі на честь дня народження головного героя), особливо в присутності дітей:

“Guests: Give us a few words, Johnny boy.

*John: **Cock, balls, fuck!** Is that allowed?*

Guests: Speech! Speech!” [101].

Окрім грубих і нецензурних слів і висловів, до вербальних табу, ми відносимо й *недоречні* в тій чи іншій комунікативної ситуації мовленнєві формули, використані без урахування статусно-рольових відносин між комунікантами.

Розглянемо епізод з фільму “*The King's Speech*”. За сюжетом, герцог Йоркський звертається до лікаря, щоб позбутися заїкання. В ході розмови виникає питання, як їм звертатися один до одного. Альберт, герцог Йоркський, є членом британської королівської сім'ї. Придворний етикет, який регламентує правила поведінки монархів [65, с. 6], вимагає офіційної форми звертання до членів королівської сім'ї – “*Your Royal*

Highness". Лікар, використовуючи зменшувально-пестливе ім'я *Bertie*, порушує норми і правила придворного етикету, що викликає вкрай негативну реакцію адресата (гнів, обурення) і сприймається як фамільярність:

"Albert, the Duke of York: Are not you going to start treating me, Dr. Logue?"

Dr. Logue: Only if you are interested in being treated. Please call me Lionel.

Albert, the Duke of York: No, I prefer ... "Doctor".

Dr. Logue: I prefer "Lionel".

Albert, the Duke of York: ...

Dr. Logue: What will I call you?

Albert, the Duke of York: Your Royal Highness. Then ... it's "Sir" after that.

Dr. Logue: It's a little bit formal for here. I prefer names.

Albert, the Duke of York: Prince Albert Frederick Arthur ... George.

*Dr. Lionel: **How about "Bertie"?***

Albert, the Duke of York: Only my family uses that!

Dr. Logue: Perfect" [105].

Художній фільм *"The Queen"* також включає кілька епізодів, що підтверджують необхідність врахування статусно-рольових відносин:

"Robin: Downing Street is expected to be informal – everyone on first-name terms, at the Prime Minister's insistence.

*The Queen: **What, "Call me Tony"?***

Robin: Yes, ma'am.

The Queen: Oh, I do not like that. Have we sent him a protocol sheet?

Robin: (laughs) ..." [106].

Як ми бачимо, лише одне припущення, що на заході не буде дотримуватися протокол, який передбачає офіційні формули звертання, викликає обурення у співрозмовників. Окрім цього, надходить

пропозиція ознайомити потенційного «порушника» з нормами і правилами проведення таких заходів. У наступному епізоді фільму ця норма вже порушується учасником комунікації безпосередньо в процесі спілкування і стає причиною крайньої розгубленості і здивування:

“Robin: Glad to see you, Prime minister.

Mr. Blair: Tony, please.

Robin: ...” [106].

Зазначимо, що наведені приклади підтверджують точку зору британської дослідниці К. Фокс, яка стверджує, що в ситуаціях світського характеру не прийнятним вважають представлятися і звертатися на ім'я. Такі звертання авторка називає «американським підходом» [79, с. 55], тим самим розмежовуючи норми англійської та американської громадської поведінки.

В епізоді з фільму *“How to Lose Friends and Alienate People”* скандальний журналіст Сідні Янг приходить на співбесіду. У розмові з містером Хардінгом, одним із засновників журналу і своїм безпосереднім начальником, Сідні звертається до нього на ім'я. Містер Хардінг прямо говорить, що така поведінка недоречна, і дає зрозуміти, що вони різного соціального статусу:

“Mr. Harding: Sit down. How was your flight?

Sydney Young: Yeah, it was good. Thanks for the business-class tickets, Clay.

Mr. Harding: That was a mistake. And do not call me Clay.

Sydney Young: Can we smoke?

Mr. Harding: We? No” [96].

Аналізований епізод підтверджує існування табу на звертання без урахування статусно-рольових відносин учасників комунікації. Про те, що порушуються загальноприйняті норми, свідчить негативна реакція адресата (зміна емоційного стану, пряма констатація порушеною норми).

Таким чином, у ході аналізу фактичного матеріалу було встановлено, що у спілкуванні британців за суворістю дотримання до жорстких табу належать грубі й нецензурні вислови. Порухення вербальних табу, що виражається вживанням у мовленні грубих і нецензурних лексичних одиниць, складає 78% від загальної кількості прикладів вербальних табу: 1) використані з наміром образити особу (58%); 2) грубі і нецензурні вислови без установки на образу особи (20%). Мовленнєві формули (наприклад, звертання або формули вітання), використані без урахування статусно-рольових відносин між учасниками комунікації, також можуть стати причиною комунікативних збоїв і невдач (21% від загальної кількості прикладів).

2.2. Невербальні табу в англійськомовній лінгвокультурі

Невербальні табу це «заборони на використання окремих компонентів невербальної поведінки під час спілкування» [11, с. 263]. Невербальними табу називають «заборони людям певної культури або соціуму здійснювати певні тілесні дії в конкретних комунікативних ситуаціях або областях, а також рекомендації людям інших культур й іншого соціуму уникати цих дій у тих же ситуаціях і областях» [40]. Під невербальними табу в міжкультурній комунікації вчені розуміють традиції уникнення образливої чи такої, що не відповідає нормам, невербальної поведінки під час контакту з представниками іншої лінгвокультури [72, с. 26]. Л. Кочетова визначає невербальні табу як «поведінкові» [37, с. 15]. Дослідниками підкреслюється важливість дотримання невербальних табу поряд з вербальними і тематичними, так як їх недотримання може призвести до непорозумінь і навіть конфліктів, тобто стати причиною комунікативних невдач [11, с. 277].

Р. Газізов у своїх роботах пропонує класифікацію невербальних табу, згідно якою до невербальних табу належать: 1) образлива

жестикуляція; 2) міміка; 3) пози; 4) візуальна образа; 5) паралінгвістична образа; 6) порушення дистанції; 7) недоречні торкання; 8) недотримання правил зміни ролей [11, с. 278–279]. Виділяючи національно-специфічні особливості невербальних табу німецької лінгвокультури, вчений говорить про певну універсальність представлених невербальних заборон для всіх культур, що дозволяє нам взяти за основу класифікацію невербальних табу, запропоновану науковцем.

Образлива жестикуляція як порушення невербальних табу виражається у використанні непристойних, загрожуючих, сексуальних жестів; інтенсивних рухів руками тощо.

У ході аналізу теоретичного і практичного матеріалу виявлено, що в британській лінгвокультурі використання жестів є вкрай обмеженим. Т. Ларіна пояснює недопустимість інтенсивної жестикуляції в англійській культурі важливістю дотримання дистанції: англійці спілкуються один з одним на значній відстані і намагаються будь-якими способами не порушити свій і / або чужий особистий простір [43, с. 60]. Обмежена жестикуляція є ознакою вихованості і хороших манер.

Жести сексуального характеру є також недопустимими. Ця заборона, на нашу думку, мотивована тим, що тема сексуальних взаємин в англійській культурі вважається відверто особистою [79].

Розглянемо епізод з художнього фільму *“Nowhere boy”*, що демонструє недопустимість сексуальних жестів поза контекстом інтимних відносин:

“John: Marie, my angel face. Show us your jugs.

Marie: Cock of, Lennon! Or cock out?

John: ...” [101].

Джон у зухвалій формі пропонує своїй співрозмовниці продемонструвати інтимні частини тіла. Реакція адресата негативна, що виражається у використанні в мовленні грубих висловів і зустрічній пропозиції показати чоловічі статеві органи. Комуникант оголюється.

Спостерігається зміна емоційного стану (шок, збентеження), негативна невербальна реакція проявляється в тому, що співрозмовники мовчки йдуть з місця подій. Реакція комунікантів підтверджує, що така поведінка є порушенням загальноприйнятих норм пристойності і навіть закону і викликає осуд.

Епізод з художнього фільму *“The Full Monty”* демонструє ситуацію порушення табу на жести інтимного характеру: дія розгортається на кладовищі під час похорону матері одного з героїв. Дейв і Газ спостерігають з боку за присутніми й помічають, що їх друзі Гай і Ломбер тримаються за руки. Така поведінка викликає подив героїв і наводить їх на думку, що чоловіки нетрадиційної орієнтації:

“Gaz: They bloody are, you know. They’re holding hands.

Dave: They are never.

Gaz: Straight up.

Dave: I never even hold hands with ruddy lassies. Maybe I should. Ah, who’d have ruddy thought it, eh?

Gaz: ...

Dave: Ah, well. There’s nowt so queer as folk.

Gaz: ...

Dave: I said “There’s nowt so queer as folk”.

Gaz: Shut up, Dave. It’s supposed to be a bloody funeral.

Dave: I’m sorry” [102].

Як бачимо, аналізований діалог являє собою вербальну реакцію на порушення невербальних табу. Чоловіки, що тримаються за руки, привертають увагу і викликають бурхливе обговорення і зміну емоційного стану учасників комунікації (збентеження, здивування, сміх). Окрім цього, присутня констатація порушення норми у формі висновку, що за руки тримаються тільки чоловіки нетрадиційної сексуальної орієнтації.

Образлива міміка включає «непривітний або глузливий вираз обличчя; уїдливу або зневажливу посмішку; відтворення у глузливій формі чийось слів, рухів, звичок, наприклад, передражнювання, пародіювання тощо» [11, с. 278].

У загальних рисах англійська міміка характеризується як «стримана і неінтенсивна». Особливу роль у спілкуванні англійців відіграє посмішка. Англійська посмішка є етикетною. «Незалежно від того, що відчуває людина, правила ввічливості наказують посміхатися» [43, с. 133].

У процесі роботи з матеріалом дослідження було виявлено, що посмішка в британській культурі є обов'язковим комунікативним сигналом. Відсутність посмішки під час спілкування як із знайомими, так і з малознайомими сприймається як прояв ворожості або агресивних намірів.

Наведемо приклад з фільму *“Easy Virtue”*. Сім'я Уїтекер зустрічає сина з невісткою. З тієї причини, що їм не подобається обраниця сина, місіс Уїтекер і її дочки не відчувають радості від їхнього приїзду:

“Mother: Smile, Marion.

Marion: I do not feel like smiling.

Father: You are English, dear. Fake it” [94].

В аналізованій комунікативній ситуації відсутність посмішки на обличчі в одного зі співрозмовників (Marion) викликає негативну реакцію інших учасників комунікації. Крім цього, присутня пряма вказівка на існуючу в культурі норму: обов'язковість посмішки під час спілкування.

Образливі пози включають такі положення людського тіла, які можуть виявитися недоречними в деяких ситуаціях спілкування. Наприклад, непристойним при спілкуванні вважається сидіти, схрестивши руки або ноги, а також сидіти з широко розставленими

ногами. Не доречно тримати руки в кишенях, повертатися спиною до співрозмовника тощо.

Розглянемо епізод з художнього фільму “*The King’s Speech*”:

“(Lionel is sitting on the chair)

George VI: What are you doing? Get up! You can not sit there! Get up!

Lionel: Why not? It’s a chair.

George VI: No, it ... that is not a chair! That is ... That ... That is Saint Edward’s Chair!

Lionel: People have carved their names on it.

George VI: That chair is the seat on which every King ...

Lionel: It’s held in place by a large rock.

George VI: That’s the Stone of Scone! You are trivializing everything.

Lionel: I do not care how many royal assholes have sat on this chair.

George VI: Listen to me! Listen to me!

Lionel: Listen to you? By what right?

George VI: By Divine Right, if you must. I am your King.

Lionel: No, you are not. You told me so yourself. You said you did not want it.

Why should I waste my time listening to you?

George VI: Because I have a right to be heard! I have a voice!

Lionel: Yes, you do!

Lionel: (stands up) You have such perseverance, Bertie. You’re the bravest man I know. You’ll make a bloody good King” [105].

Співрозмовник (*Lionel*) сідає в крісло (трон) святого Едуарда, на якому через англійські традиції мали право сидіти тільки британські монархи під час коронації. Ця дія викликає сильну емоційну реакцію (гнів, обурення) другого учасника комунікації (*George VI*) і реакцію-спонування дотримуватися норм. Окрім цього, Лайонел сидить, схрестивши ноги, що, як ми вже зазначали, є образливим.

Під *візуальною образою* мають на увазі безпосередньо зоровий контакт, що виявляється у постійному візуальному контакті (співрозмовник дивиться на свого співрозмовника пильно, безцеремонно розглядає його) або ж, навпаки, в уникненні / відсутності візуального контакту (не дивиться в очі співрозмовнику, відводить погляд), а також манеру заочувати очі як прояв певних емоцій [11, с. 278].

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє дійти висновку, що в англійському спілкуванні постійний візуальний контакт здійснюється з двох причин: 1) як сукупність невербальних дій з метою показати зацікавленість в іншій людині (флірт, кокетство, прояв захоплення); 2) як сукупність невербальних дій з метою образити, наприклад, негативно охарактеризувати зовнішність людини.

Наведемо приклад з художнього фільму *“Bridget Jones’s Diary”*. За сюжетом, Бріджит без попередження приходить у будинок до свого коханого і застає його з іншою дівчиною. Лара, нітрохи не соромлячись свого оголеного тіла, з глузливою посмішкою розглядає Бріджит. Далі спостерігаємо репліку, що негативно характеризує зовнішність Бріджит:

“Daniel: This is Lara from the New York office. Lara, this is Bridget.

Lara: Hey, there.

Bridget: ...

Lara: I thought you said she was thin.

Bridget: ...” [91].

Аналізований епізод демонструє ситуацію порушень низки невербальних і вербальних табу: візуальна образа, що виражається в безцеремонному розгляданні; глузливий вираз обличчя; вербальна образа зовнішності учасника комунікації. Реакція адресата проявляється в зміні емоційного стану і повному припиненні спілкування з учасниками комунікації.

У ході аналізу було виявлено, що візуальний контакт свідчить про прихильність, бажання спілкуватися, а відсутність тривалого контакту

розглядається як нещирість, уникнення, відсутність інтересу і викликає негативну реакцію учасників комунікації.

Паралінгвістична образа як порушення невербальних табу характеризується зневажливою тональністю спілкування, інтонацією зарозумілості, розбещеністю, самовдоволенням, підвищенням голосу, бурчанням, шепотінням у присутності третіх осіб і виражається в прояві сильних емоцій (наприклад, плач / ридання, сміх, стогін, свист) у недоречних ситуаціях спілкування, а також у таких діях, як позіхання, жування, кусання, плювок, кашель, гикавка тощо [11, с. 321].

Серед зазначених прикладів порушень слід виділити прояв сильних емоцій як невербальне табу, національно-специфічне для британської лінгвокультури. Дослідники називають емоційну стриманість найважливішою відмінною рисою комунікативної поведінки англійців [43; 68; 79]. У британській лінгвокультурі відкритий прояв почуттів, як позитивних, так і негативних вважається недопустимим. Емоційність це «свідчення недостатньої зрілості, невихованості людини» [43, с. 111]. Уміння приховати сильні почуття під зовнішнім спокоєм є ознакою «англійськості» (*Englishness*), у той час як запальність і нестриманість засуджується. Слід зазначити, що емоційна стриманість англійців поширюється на всі сфери спілкування, включаючи відносини батьків і дітей [43, с. 114].

Так, епізод з фільму *“The King’s Speech”* підтверджує, що в англійській культурі існує табу на публічний прояв сильних емоцій. Родині Короля Георга V повідомляють про його смерть, далі дія розгортається в кімнаті померлого. Присутні не показують своїх почуттів. Королева Марія й Альберт, герцог Йоркський цілують руку Едварду VIII у знак визнання його новоспеченим королем Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Едвард VIII, не впоравшись з емоціями, кидається в обійми матері і плаче:

“Queen: Long live the King!”

Edward: I hope I will make good as he has made good.

Edward (is crying): ...

Queen: ...

Edward (runs out of the room crying): ...

Albert: What on earth was that?

Edward: Poor Wallis ...” [105].

Наведена ситуація є прикладом порушення невербальних табу, що виражається в прояві сильних емоцій (плач / ридання). Нестриманість і надмірна емоційність одного з учасників викликає в інших мовчазне засудження, почуття ніяковості (присутні відводять погляд, дивляться на підлогу, не втішають і не висловлюють співчуття). З боку адресата (*Queen*) спостерігається невербальна реакція, виражена в тому, що мовець не відповідає на обійми, тримає руки напружено «в повітрі». Можна констатувати й вербальну реакцію обурення одного з учасників комунікації, виражену у запитанні “*What on earth was that?*”.

Як ми зазначали, в культурі англійців не прийнято публічно проявляти не тільки негативні, а й позитивні емоції, а приклад з фільму “*Four weddings and a funeral*” підтверджує існування цього табу: дія розгортається на весіллі; наречена обіймає кожного з гостей зі сльозами на очах, а наречений і його друг спостерігають за нею:

“Laura: You know I love you, Jean, do not you? I love you. I love you.

Laura: And, Mike, I’ve never met you before, but I love you very much. I really do!

Angus: Ignore her. She’s drunk. At least I hope she is.

Matthew: ...

Angus: Otherwise, I’m in real trouble” [95].

Наведена ситуація є прикладом порушення невербальних табу, що виражається у зайвій емоційності учасника комунікації на публіці. Емоції проявляються невербально (сльози, обійми) і вербально (освідчення в любові знайомим і малознайомим людям). Спостерігаємо

й відповідні реакції інших учасників комунікації: мовчазне засудження, почуття незручності; вербальна реакція з боку одного з учасників у формі вибачення за неналежну поведінку; констатація порушення норми; відсутність реакції й оцінки того, що відбувається.

Порушення дистанції означає порушення особистісних кордонів, загрозу особистій автономії, недотримання комунікативної недоторканності індивіда [11, с. 321]. Для британської лінгвокультури характерною є максимальна дистанція спілкування (інтимна дистанція – від 10 до 45 см.; персональна – від 45 до 120 см.; соціальна – від 1 до 4 м.; публічна – від 3, 5 м. [9, с. 15]. Вторгнення без дозволу в інтимну або персональну зону автоматично інтерпретується як 1) неповага до людини; 2) агресивна поведінка або загроза особистій безпеці; 3) сексуальне домагання і може стати причиною «нерозуміння, комунікативних невдач» і невірних суджень про поведінку і культуру інших.

Розглянемо епізод з фільму *“The King’s Speech”*. В аналізованій комунікативній ситуації лікар порушує дистанцію і ставить стілець близько до герцога Альберта. Учасник комунікації не враховує, по-перше, ступінь знайомства; по-друге, нехтує статусно-рольовими відносинами, що призводить до неефективної комунікації. Побачивши подив свого співрозмовника і згадавши про етикетні норми спілкування з членами королівської сім’ї, він відсуває стілець, тим самим збільшуючи дистанцію і каже:

“Dr. Logue: I was told not to sit too close.

Albert, the Duke of York: ...” [105].

Відсутність реакції з боку адресата (він не підтримує розмову) підтверджує, що комунікація в цілому невдала, і причиною є порушення дистанції спілкування. До того ж є вербальна констатація порушеної норми самим адресантом й її корекція.

Певним порушенням дистанції спілкування є *недоречні торкання*. Недопустимість торкань у британській лінгвокультурі також пояснюється необхідністю дотримання зони особистої автономії, яка, як уже було зазначено, є найважливішою культурною цінністю [43, с. 56]. Забороняються будь-які фізичні контакти: торкатися співрозмовника, обніматися, цілуватися, вітатися рукостисканням (тільки при знайомстві) тощо. До невербальних табу належать і випадкові дотики, наприклад, у громадських місцях (на вулиці, в транспорті, магазині). Такі ситуації вимагають вибачення з боку кожного учасника комунікації, незалежно від того, хто спровокував ситуацію.

Розглянемо уривок з фільму *“Notes on a scandal”*, в якому один з персонажів бере іншого за руки і гладить їх деякий час. З виразу обличчя і поведінки Шеби стає очевидним, що дотики Барбари їй неприємні.

“Barbara: When I was at school if one of us had had some bad news or was a bit down, we used to stroke each other.

Sheba: ...

Barbara: You know, someone would do one arm and someone else the other

Sheba: ...

Barbara: It was a wonderful sensation. Did you do that at your school?

Sheba: No.

Barbara: It’s incredibly relaxing. For the giver and the receiver.

Sheba: ...

Barbara: Close your eyes. No, no, really

Sheba: Oh

Barbara: It does not work if you do not.

Sheba: ...

Barbara: There’s a good girl.

Sheba: That’s enough!

Barbara: No, close your eyes.

Sheba: Look, I really think that's enough, Barbara!" [100].

Дотики викликають негативну реакцію в учасника комунікації. Невербальна реакція виражається в тому, що він здригається від дотику і різко зупиняє руки. Спостерігається й негативна емоційна реакція, що виражається в таких почуттях, як сильне збентеження, невдоволення, дратівливість. Вербальна реакція полягає в тому, що мовець досить грубо просить припинити гладити її руки.

Недотримання правил зміни ролей як порушення невербальних табу має на увазі постійне переривання співрозмовника, а також необґрунтоване тривале мовчання [11, с. 279]. Неприпустимість перебивання співрозмовника належить до одних з найбільш жорстких табу, характерних для британської лінгвокультури. Недотримання цього табу Т. Ларіна називає «грубим порушенням норм спілкування» [44, с. 300]. Для англійського діалогу характерним є суворе дотримання правила зміни ролей, відомого як *turn-taking*, згідно з яким співрозмовники повинні дотримуватися черговості реплік.

Розглянемо епізод з художнього фільму “*The King’s Speech*”:

“(Lionel is sitting on the chair)

George VI: What are you doing? Get up! You can not sit there! Get up!

Lionel: Why not? It’s a chair.

George VI: No, it ... that is not a chair! That is ... That ... That is Saint Edward’s Chair!

Lionel: People have carved their names on it.

George VI: That chair is the seat on which every King ...

Lionel: It’s held in place by a large rock.

George VI: That’s the Stone of Scone! You are trivializing everything.

Lionel: I do not care how many royal assholes have sat on this chair.

George VI: Listen to me! Listen to me!

Lionel: Listen to you? By what right?

George VI: By Divine Right, if you must. I am your King.

Lionel: No, you are not. You told me so yourself. You said you did not want it.

Why should I waste my time listening to you?

George VI: Because I have a right to be heard! I have a voice!

Lionel: Yes, you do!

Lionel: (stands up) You have such perseverance, Bertie. You're the bravest man I know. You'll make a bloody good King" [105].

В аналізованій ситуації порушується правило ведення діалогу: не дотримується черговість у розмові, адресат не вислуховує співрозмовника, перебиває його. Реакція комуніканта, що виражається в зміні його емоційного стану (він відчуває почуття гніву й обурення), а також в реакції-спонуканні дотримуватися норм (слухати його), підтверджують, що порушується загальноприйнята норма спілкування, дотримання якої є важливим для успішної комунікації.

Таким чином, невербальні табу, які регламентують невербальну поведінку в комунікації, можуть стати причиною комунікативних невдач і збоїв, тому їх знання і дотримання поряд з вербальними і тематичними табу є важливим для успішної взаємодії учасників комунікації.

Кількісний аналіз діалогічних єдностей, що містять порушення комунікативних табу, дозволив виявити таке: 1) найбільш небезпечною серед невербальних табу в англійському спілкуванні є паралінгвістична образа, що виражається у прояві сильних емоцій (22% від загальної кількості прикладів) і візуальна образа, виражена в безцеремонному розгляданні співрозмовника або, навпаки, відсутності візуального контакту (22%); 2) порушення особистої дистанції (17%) і недотримання правил зміни ролей (17%), виражене в перебиванні співрозмовника і недоречному мовчанні; 3) образлива жестикуляція (11%); 4) образлива міміка (3%) й образливі пози (8%) є неприпустимими невербальними компонентами спілкування в британській лінгвокультурі.

2.3. Тематичні табу в британській лінгвокультурній спільноті

У працях дослідників тематичні табу представлені як потенційно конфліктні й етично недоречні теми [14, с. 37–40.], заборонені теми, теми, що обмежують спілкування [43, с. 247], потенційно «небезпечні» теми [79], табуйовані теми [11, с. 374].

Тематичні табу існують в усіх комунікативних культурах. Дослідники відзначають антиконфліктну орієнтацію спілкування представників британської лінгвокультури, їх нелюбов до суперечок, відсутність категоричності суджень і висловлювань, пріоритетність фатичного спілкування [73, с. 37–42], тому для британської лінгвокультури характерною є досить жорстка тематична регламентація спілкування. Англійське спілкування виключає будь-яку тематику, здатну порушити спокійний хід розмови, привести до зіткнення протилежних поглядів або викликати сильну емоційну реакцію співрозмовників. Так, наприклад, у спілкуванні з незнайомими і малознайомими людьми не варто говорити про політику, релігію, доходи і заробітну плату. Ознакою поганого тону вважається розмова про душевнохворих і людей з обмеженими можливостями; про особисте в гостях; про домашні справи на роботі і, навпаки, про роботу в колі сім'ї тощо.

М. Тульнова до небажаних для обговорення тем відносить розмови про інтимні стосунки; відкрите обговорення хвороб; релігійних і політичних поглядів, теми расової, гендерної, національної або етнічної приналежності; не обговорюються вікові та фізичні характеристики індивіда [78, с. 177].

К. Фокс зазначає, що представники британської лінгвокультури не обговорюють особисте життя: не варто ставити питання особистого характеру про рід занять, сімейний стан, наявність дітей, місце проживання, а також розкривати свої персональні дані. Усталеною

нормою вважається заборона на розмови про гроші у повсякденному спілкуванні: не прийнято запитувати про розмір доходу співрозмовника і повідомляти свій власний дохід [79].

У ході аналізу матеріалу дослідження ми виявили такі тематичні табу, що є характерними для британської лінгвокультури: обговорення 1) особистого життя; 2) теми смерті; 3) расової, національної, релігійної приналежності; 4) інтимних стосунків; 5) захворювань (в тому числі депресія, онкологічні захворювання, ВІЛ-захворювання); 6) дискусійних тем з точки зору моралі, етики і права (евтаназія, аборт, сурогатне материнство, клонування, суїцид тощо); 7) фізіологічних процесів і станів організму людини; 8) політичних подій або поглядів; 9) індивідуальні тематичні табу.

Розглянемо деякі з них.

За ступенем категоричності й обов'язковості дотримання *обговорення особистого життя* є, на нашу думку, одним із найбільш жорстких тематичних табу британської лінгвокультури. Це пов'язано в першу чергу з дотриманням зони особистої автономії, яку Т. Ларіна відносить до «найважливішої культурної цінності» англійського суспільства [43, с. 56]. В англійській культурі існує «культ приватного життя». Дотримання особистої автономії передбачає неприпустимість втручання в чужі справи, неприпустимість прояву інтересу до приватного життя, уникнення особистих тем. Англійці в бесіді «старанно уникають особистих моментів, всього того, що може здатися досить великим вторгненням в чуже приватне життя» [54]. Тема бесіди вибирається «лише так, щоб кожен розкривав себе наскільки забажає і не створював незручності для інших».

Яскравим прикладом того, що обговорення особистого життя є неприйнятним для британців, є епізод з художнього фільму “*The King’s Speech*”:

“Dr. Logue: Well, we need to have your hubby pop by.

Dr. Logue: Uh ... Tuesday would be good.

Dr. Logue: He can give me his personal details, I'll make a frank appraisal and then we'll take it from there.

Elizabeth, Duchess of York: Doctor, forgive me.

Elizabeth, Duchess of York: Uh, I do not have a "hubby". We do not "pop".

Elizabeth, Duchess of York: And nor do we ever talk about our private lives" [105].

За сюжетом лікар має намір обговорити зі своїм пацієнтом інформацію особистого характеру, це допомогло б встановити причину заїкання, яким страждав герцог Йоркський з самого дитинства. Але для героїні обговорення особистого життя є неприпустимим за будь-яких обставин і саме припущення, що її чоловікові доведеться говорити про особисте життя, викликає обурення. Реакція адресата виражена в зміні його емоційного стану (почуття обурення і здивування), а також у прямій вербальній констатації порушення норми: учасник комунікації підкреслює, що про особисте життя не говоритиме ні за яких обставин.

Розглянемо епізод з художнього фільму *"Notes on a scandal"*. Головна героїня фільму Барбара Коветт – самотня жінка похилого віку. На Різдво вона приїжджає в гості до своєї сестри, яка каже Барбарі, що рада її бачити в будь-який час, але не тільки у свята. Вона питає, чи не з'явилася в житті Барбари особлива людина. Барбара сприймає це питання як втручання в її особисте життя:

"Sister: I'm sorry about Jennifer. She was lovely.

Barbara: ...

Sister: Is there anyone else? Someone else who is special?

Barbara: I do not know what you mean.

Sister: I did not mean to pry.

Barbara: ..." [100].

Як бачимо, питання одного з учасників комунікації викликає в адресата негативну реакцію, виражену, по-перше, в зміні емоційного стану (невдоволення, роздратування), по-друге, питання залишається без відповіді, адресат не реагує на запитання. Крім цього, спостерігається констатація порушення норми самим комунікантом, який задає питання, виражене реплікою-виправданням, що питання не було проявом цікавості. Ця репліка також залишається без відповіді. Таким чином, реакція адресата підтверджує недоречність питань особистого характеру в спілкуванні.

Обговорення теми смерті належить до універсальних табу й є характерним для всіх культур. Дослідники вважають, що підставою заборони на обговорення цієї теми є табу на вбивство й / або самогубство, що існує в багатьох культурах. М. Ковшова відносить тему смерті до життєво важливих для людини тем, так як смерть, здоров'я, секс, анатомія і фізіологія людини є головними сторонами її біологічного існування і тому, на думку дослідниці, ця тематика заборонялася на всіх етапах розвитку людства [33, с. 86–88]. На нашу думку, подібна заборона пов'язана з драматизмом і трагізмом ситуації: люди бояться втрати близьких і відчуття болю, самотності, втрати; високий рівень тривоги пов'язаний з неминучістю смерті для кожного. Обговорення теми смерті викликає важку емоційну реакцію оточуючих [15, с. 374]. Про смерть не варто говорити / не рекомендується говорити, тобто ця тематика за ступенем категоричності й обов'язковості дотримання належить до м'яких табу. Як показує аналіз матеріалу дослідження, тема смерті є вкрай недоречною для жартів. Навіть навмисно вжиті жарти, наприклад, з метою розрядити важку обстановку, можуть виявитися нетактовним у певних ситуаціях і викликати у співрозмовників негативну реакцію й призвести до розгубленості й конфлікту.

Розглянемо епізод з фільму “*The Queen*”. Принц Філіп, описуючи реакцію сестри королеви на сумну звістку, каже, що Діана ухитряється драгувати всіх ще більше мертвою, ніж живою. Така репліка, вимовлена жартівливим тоном, викликає несхвалення з боку королеви. Спостерігаємо констатацію порушеної норми у формі прохання не висловлюватися таким чином. Негативна реакція учасника комунікації підтверджує недоречність жартів на тему смерті:

“Prince Philip: Your sister called, from Tuscany.

The Queen: I hope you told her to come back and cut her holiday short.

Prince Philip: I did.

The Queen: I can not imagine she was pleased.

Prince Philip: That’s putting it mildly.

The Queen: What did she say?

*Prince Philip: **Something about Diana being more annoying dead than alive.***

The Queen: Never let the boys hear you talk like that.

Prince Philip: Of course” [106].

За ступенем категоричності й обов’язковості дотримання тема расової, національної, релігійної приналежності належить до жорстких табу, тобто не допускається як торкання й обговорення цієї теми в бесіді, так і дискримінація особистості за фактом тієї чи іншої приналежності. Згадка національності, расової й іншої приналежності є грубим порушенням заборони і викликає негативну реакцію [37, с. 14].

Розглянемо епізод з фільму “*The Guard*”, який стосується теми расової і національної приналежності:

“A: We are looking for an 18-meter vessel, Annabel Lee. We lost her 3 weeks ago when she was passing by the Dominican Republic. The DEA thinks there is 500 million worth of cocaine in there. They ...

B: Guys, it is half a billion.

A: Thank you, inspector Stanton. Right, that is half a billion. Further, these are our suspects: Francis Skeffington from Dublin. Farther. Liam O'Leary, also from Dublin.

Clive Bruce from London. Farther. James McCormick from Limerick. These people are extremely dangerous and if ... if you have to ...

A: Yes, Sergeant?

C: I thought that dealers are the only Negroes.

A: I'm sorry, what?

C: I thought that dealers are the only Negroes ... and Mexicans. What else do they call them?

A: I know what to call you, sir ... but let's not talk about it now. Like I said ... These people are extremely dangerous and if ...

C: Couriers. Drug courier.

D: Enough Boyle! You should apologize.

C: For what?

D: You know.

A: For your racist remarks, among other things.

C: I am an ordinary Irishman. Racism is part of my culture.

D: Enough Boyle!" [103].

В аналізованій ситуації один з учасників комунікації висловлює своє критичне ставлення до негроїдної раси і мексиканської нації, характеризуючи їх як «наркоторговців», а ірландців відносить до народу, національною рисою якої є расизм. Ці висловлювання викликають у край негативну реакцію з боку інших учасників комунікації: зміна емоційного стану (гнів, обурення, образа); вербальна реакція-заклик дотримуватися пристойності і вибачитися за образливі висловлювання; вербальна констатація порушеної норми; мовчазне засудження з боку учасників; епізод закінчується бійкою. Така реакція у відповідь сигналізує про порушення тематичного табу, що є причиною комунікативної невдачі.

Публічне обговорення захворювань, на нашу думку, належить до м'яких табу, тобто на цю тематику не слід говорити / не рекомендується. У першу чергу ця негласна заборона поширюється на публічне обговорення таких захворювань, як ВІЛ та інфекції, що передаються статевим шляхом; обговорення залежностей (наркоманія, алкоголізм); психічні розлади; хвороби внаслідок ураження паразитами, невиліковні / практично невиліковні захворювання (наприклад, онкологічні захворювання) тощо. Обговорення захворювань викликає або етично негативну (наприклад, тема венеричних захворювань), або важку емоційну реакцію оточуючих (тема невиліковних / практично невиліковних захворювань) [15, с. 374].

Розглянемо епізод з фільму *“Me before you”* Головний герой Уїлл Трейнор паралізований після страшної аварії. Він втратив властиву йому життєлюбність, оптимізм і товариську і перебуває в глибокій депресії. Будь-яке нагадування про минуле життя викликає біль і страждання. За сюжетом Патрік, неправильно оцінюючи фізичний й емоційний стан героя, пропонує розробити для нього комплекс фізичних вправ для відновлення м'язів:

“Patrick: Lou tells me you were a bit of an action man before.

Louisa: Pat.

Patrick: I bet if we got you on a really good fitness regime. There's actually a Swedish study about how you can train muscles to remember ...

Louisa: Patrick!

Patrick: What? I'm just trying to ...

Louisa: Yeah, well, do not.

Will: I'll bear it in mind. Thank you” [98].

У наведеному прикладі бачимо, що торкання одним з учасників комунікації питання стану здоров'я викликає зміну емоційного стану адресата (почуття безпорадності і страждання). За столом виникає незручне мовчання. Один з учасників комунікації намагається закрити

тему, що також свідчать, що комунікація виявляється невдалою внаслідок порушення забороненої теми.

Говорити про хвороби в жартівливій формі також неприйнятно, такі репліки можуть виявитися нетактовними у певних ситуаціях, викликати у співрозмовників негативну реакцію і призвести до розгубленості і конфліктів.

Так, в епізоді з художнього фільму *“Me before you”* один з учасників комунікації невдало жартує з приводу фізичних можливостей людей з паралічем усіх чотирьох кінцівок. Жарт викликає подив і шок в іншого учасника. Побачивши реакцію адресата, мовець, який порушив табу, починає виправдовуватися і вибачається.

“Camilla Traynor: Do you have any experience of caregiving?”

Louisa Clark: Um, I’ve never done it, but I’m sure I could learn.

Camilla: Do you have any experience with quadriplegia?

Louisa: Er, no.

Camilla: We are talking about complete loss of legs and very limited use of the arms and the hands. Would that bother you?

Louisa: Not as much as it would bother him. Obviously.

Camilla: ...

Louisa: Sorry. Sorry. No, I did not ... No, uh ... No, I ...

Camilla ...” [98].

Дискусійні теми з точки зору моралі, етики і права, наприклад, евтаназія, аборт, сурогатне материнство, клонування, суїцид тощо [86], викликають сильну емоційну реакцію у всіх учасників комунікації, й досить часто їх обговорення призводить до суперечок і нерозуміння. Згідно з нормами і правилами англійської бесіди обговорення цієї тематики небажано.

Розглянемо епізод з фільму *“Me before you”*, в якому Луїза повідомляє своїм батькам про рішення Уїлла перервати життя процедурою евтаназії:

“Bernard: Sit down, Josie, love. Please. Lou’s upset enough.

Josie: And his parents know?

Louisa: ...

Josie: I mean what kind of people are they?

Katrina: Mrs. Traynor does not know what else she can do. It’s his choice.

Josie: Some choices you do not get to make. He’s not in his right mind.

Josie: People that are vulnerable should not be given a chance to ...

Katrina: It’s complicated, Mum.

Josie: It’s not. It’s simple.

Louisa: Mum.

Josie: No. You can not be a part of this. It’s no better than murder.

Louisa: ..” [98].

Як бачимо, діалог досить напружений, усі учасники комунікації відчують сильні почуття: пригніченість і відчуженість, обурення і гнів; роблять спробу припинити розмову.

За ступенем категоричності й обов’язковості дотримання обговорення фізіологічних процесів і станів організму людини належать до м’яких табу, тобто на цю тему не прийнято і не рекомендується говорити. Жарти на цю тему вважаються непристойними або навіть неестетичними і викликають швидше огиду, ніж сміх або посмішку.

У діалозі з фільму *“Bridget Jones’s Diary”* головна героїня демонструє невдалий жарт, що порушує заборону на обговорення фізіологічних станів організму і, тим самим, залишає у свого співрозмовника неприємне враження про себе:

“Bridget: Are you staying at your parents’ for New Year?

Mark: Yes. You?

Bridget: Oh, no, no, no, no! I was in London at a party last night, so I’m afraid I’m a bit hung over. Wish I could be lying with my head in a

toilet like all normal people. New Year's resolution, drink less and quit smoking.

Mark: Hm.

Bridget: And keep New Year's resolutions. And stop talking total nonsense to strangers. In fact, stop talking full stop.

Mark: Yes, well, perhaps, it's time to eat (Mark is leaving)" [91].

Відсутність прогнозованої реакції з боку адресата (жарт не викликає сміх і схвалення), незручне мовчання, відсутність інтересу до спілкування і переривання бесіди свідчать про порушення норм і правил пристойності, що виражається в порушенні небажаної теми для обговорення. До того ж мовець, який порушив норму, сам констатує факт неналежної поведінки, що виражається в обіцянці бути більш стриманим у виборі тем для розмови з малознайомими людьми. Таким чином, аналізована комунікативна ситуація є невдалою, й однією з причин цього є невміння обирати тему для розмови.

Обговорення політичних подій або поглядів також відносять до тематичних табу. Політичні дискусії можуть стати причиною серйозних конфліктів і суперечок. В учасників комунікації може виникнути ворожість відносно інших виключно на основі політичних поглядів або оцінки тих чи інших подій. Така неприязнь може набути форми образливих заяв відносно опонентів або обговорюваних політичних фігур.

В епізоді з фільму "*The Queen*" один з учасників комунікації торкається теми політики, вкрай різко висловлюється про державний устрій і політику Великобританії, негативно говорить про королеву і членів королівської сім'ї. Очевидно, що реакція співрозмовника (*Mr. Blair*) на такі судження негативна: спостерігаємо зміну емоційного стану (здивування, обурення, хвилювання); висловлювання характеризуються їм як абсурдні й безглузді; тема призводить до розбіжностей і спору на підвищених тонах. Розмова закінчується тим, що один із

співрозмовників (*Mr. Blair*) відмовляється продовжувати розмову і виходить з кімнати. Негативна реакція свідчить про існування табу на обговорення політичних тем (навіть у колі сім'ї):

"Mrs. Blair: Is this the stirrings of ...

Mr. Blair: What?

Mrs. Blair: I do not know. Something more interesting. May be people will see them for what they are.

Mr. Blair: Which is?

Mrs. Blair: A bunch of freeloading, emotionally retarded nutters.

Mr. Blair: It's just absurd.

Mrs. Blair: Why? They live in a cocoon of wealth and they do not pay taxes.

Mr. Blair: Yes, the do.

Mrs. Blair: Not of all their income. And the Queen costs us 40 million a year.

Mr. Blair: If you want a serious conversation ...

Mrs. Blair: I did.

Mr. Blair ... about the Constitution ...

Mrs. Blair: We do not have one.

Mr. Blair: ... about ways in which we, as the government, could phase out hereditary privileges, then fine ...

Mrs. Blair: If you are leaving, take the plates.

Mr. Blair: But forget the "off with their heads" bit.

Mrs. Blair: Why?

Mr. Blair: Because it insults your intelligence.

Mrs. Blair: ...

Mr. Blair: It's imaginable this country being a republic. Certainly in her lifetime.

Mrs. Blair: Why?

Mr. Blair: Because no one would wear it. No one wants it. It's just ... daft" [106].

Під індивідуальними тематичними табу ми розуміємо «заборони, що вербалізуються конкретним учасником у конкретній комунікативній ситуації» [29, с. 24]. В основі індивідуальних табу лежить внутрішня потреба співрозмовника уникати певних тем у процесі спілкування.

У ході аналізу матеріалу виявлено, що причиною комунікативних невдач часто стає обговорення по суті нейтральних тем, які з тих чи інших внутрішніх мотивів виявляються неприємними для людини.

Так, у фільмі *"The King's Speech"* головний герой Альберт, герцог Йоркський, який страждає на сильне заїкання, після невдалого візиту до чергового логопеда говорить своїй дружині Єлизаветі, що більше не має наміру лікуватися, і просить не говорити на цю тему: *"Promise me! Promise me, no more!"*. У наступному епізоді Єлизавета знову пропонує чоловікові звернутися до логопеда. Альберт категорично відмовляється обговорювати це питання. Негативна реакція, яка виражається в рішучій відмові говорити на тему лікування заїкання, підтверджує її табування для учасника комунікації:

Elizabeth: By the way, I think I found someone rather interesting. On Harley Street. A doctor.

Albert: Out of the question! I'm not having this conversation again. The matter is settled.

Elizabeth: His approach seems rather different.

Albert: ... [105].

Отже, виявлене у ході дослідження коло тематичних табу в британській лінгвокультурі виявилось досить широким.

Кількісний аналіз діалогічних єдностей, що містять порушення комунікативних табу, дозволяє виявити таку закономірність: тематичне табування більшою мірою стосується сфери особистого життя, яке конкретизується широким колом питань особистого характеру (сімейний

стан; наявність / відсутність дітей; сім'ї та стосунки в сім'ї; спогади дитинства й інших фактів біографії; доходи; зовнішність; вік; сексуальна орієнтація; національна приналежність; спосіб життя, звички, вподобання тощо). 38% від загальної кількості прикладів тематичних табу належать до теми особистого життя. Наступними за ступенем жорсткості дотримання є табу на тему расової, національної та релігійної приналежності (17%). Тема інтимних відносин представлена в кількості 10 одиниць з 94, що відповідає 11% від загальної кількості. Решта тематичних табу представлена приблизно в однаковому співвідношенні (5-7%).

Отже, можна зробити висновок, що серед усіх виявлених тематичних табу, характерних для британської лінгвокультурної спільноти, найбільш небезпечним для комунікативної взаємодії є недотримання заборони на обговорення теми особистого життя. Небажання обговорювати особисте життя, на нашу думку, обумовлено найважливішою цінністю англійців – автономією особистості, згідно з якою не слід втручатися в чужі справи і проявляти зайву цікавість.

ВИСНОВКИ

Опис комунікативної поведінки певної лінгвокультурної спільноти включає опис норм, правил і традицій спілкування, які можуть бути представлені у формі заборон й обмежень, у тому числі і комунікативних табу.

Комунікативний етикет у роботі розглядається як сукупність стандартизованих норм і правил соціальної поведінки, що регламентують комунікативні взаємодії учасників спілкування у різних сферах людської діяльності відповідно до соціальних вимог.

Аналізуючи структурну організацію комунікативного етикету як комплексного явища, науковці виділяють вербальний і невербальний комунікативний етикет, а також етикет поведінки та етикет зовнішнього вигляду. Усі норми, правила і традиції спілкування певної лінгвокультурної спільноти, що реалізуються в процесі комунікації, знаходять своє відображення в цих компонентах.

Існує низка концепцій, які у сукупності пояснюють істотні моменти походження, змісту і функціонування табу. Табу виникли і сформувалися ще на стадії первісних забобонів і представляли собою систему заборон, що регламентує життя індивідів і груп. Табу охоплювали всі сфери життя і поширювалися на слова, на дії в повсякденному житті, на людей, тіло людини і частини тіла, спілкування, сексуальні і шлюбні відносини, різноманітні форми і види поведінки, їжу, тварин і рослини, матеріальні предмети, відвідування тих чи інших місць тощо. Порушення табу, згідно існуючих забобонів і традицій, каралося надприродними силами, богами, духами у вигляді хвороби або смерті і спричиняло різні соціальні санкції з боку громад.

Табу – це найдавніше явище, характерне для багатьох народів, у тому числі й на сучасному етапі розвитку. В основі табу лежить

заборона, обумовлена різними факторами: соціальними, політичними, історичними, культурними, етичними, емоційними.

Явище табу було детально і всебічно досліджено в релігієзнавстві, історії, етнології, психології. В лінгвістиці спочатку розглядався більш вузький аспект – вербальні табу як заборона на вживання певних слів, викликана в основному соціальними факторами: етикетом, цензурою і тощо.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики певний науковий інтерес викликає вивчення табу в рамках комунікативних досліджень ефективності спілкування.

У науковій літературі відсутня єдність думок щодо розуміння поняття «табу». Всі визначення тою чи іншою мірою під терміном «табу» мають на увазі певну заборону. В рамках нашого дослідження вважаємо важливим не розмежовувати ці поняття і використовувати в роботі як рівнозначні і синонімічні, маючи на увазі, що комплексний аналіз комунікативних табу в британській лінгвокультурній спільноті передбачає вивчення конвенціональних (тобто загальноприйнятих, традиційних) заборон і приписів.

Поряд з питанням про визначення поняття табу актуальною є проблема відбору та класифікації цього явища.

Найбільш повною є класифікація комунікативних табу, згідно з якою вони поділяються на: 1) мовленнєві – забороняють використання певних слів і висловів; 2) невербальні – забороняють використання деяких компонентів невербального спілкування; 3) тематичні – забороняють торкатися потенційно конфліктних і недоречних тем.

Табу як особливе соціальне явище присутнє в кожній культурі й відіграє значну роль на будь-якому з етапів її розвитку. Окрім традиційних функцій табу (запобіжна, пояснювальна і регламентуюча), виділяють також функцію впливу, так званого «комунікативного фільтра» тощо.

Вербальні табу розуміють як заборону на вживання грубих і нецензурних виразів, а також недоречних у тій чи іншій комунікативній ситуації мовленнєвих формул, які використовуються без урахування статусно-рольових відносин між комунікантами.

У ході аналізу практичного матеріалу було виявлено, що грубі і нецензурні вирази можуть використовуватися в мовленні адресанта як з наміром образити, принизити або зганьбити адресата, так і без такого наміру, не маючи при цьому конкретного адресата, з метою підвищити емоційність мовлення або зняти внутрішню напругу, виплеснувши негативні емоції. До вербальних табу британської лінгвокультури належать: 1) грубі і нецензурні слова і словосполучення, що містять у своїй семантиці намір адресанта образити особу (явище, предмет); 2) грубі і нецензурні слова і словосполучення, які не є за змістом образливими для особи (явища, предмета); 3) недоречні мовленнєві формули, використані без урахування статусно-рольових відносин між комунікантами.

Невербальні табу це заборони на використання окремих компонентів невербальної поведінки під час спілкування. Невербальними табу називають і заборони людям певної культури або соціуму здійснювати певні тілесні дії в конкретних комунікативних ситуаціях, а також рекомендації людям інших культур й іншого соціуму уникати цих дій у тих же ситуаціях».

До невербальних табу в британській лінгвокультурі належать: 1) образлива жестикуляція; 2) міміка; 3) пози; 4) візуальна образа; 5) паралінгвістична образа; 6) порушення дистанції; 7) недоречні торкання; 8) недотримання правил зміни ролей.

Тематичні табу представлені як потенційно конфліктні й етично недоречні теми, заборонені теми, теми, що обмежують спілкування, потенційно «небезпечні» теми, табуйовані теми.

Для британської лінгвокультури характерною є досить жорстка тематична регламентація спілкування. Англійське спілкування виключає будь-яку тематику, здатну порушити спокійний хід розмови, привести до зіткнення протилежних поглядів або викликати сильну емоційну реакцію співрозмовників.

У ході аналізу матеріалу дослідження виявлено тематичні табу, що є характерними для британської лінгвокультури: це обговорення 1) особистого життя; 2) теми смерті; 3) расової, національної, релігійної приналежності; 4) інтимних стосунків; 5) захворювань (в тому числі депресія, онкологічні захворювання, ВІЛ-захворювання); 6) дискусійних тем з точки зору моралі, етики і права (евтаназія, аборт, сурогатне материнство, клонування, суїцид тощо); 7) фізіологічних процесів і станів організму людини; 8) політичних подій або поглядів; 9) індивідуальні тематичні табу.

Серед усіх виявлених тематичних табу, характерних для британської лінгвокультурної спільноти, найбільш небезпечним для комунікативної взаємодії є недотримання заборони на обговорення теми особистого життя. Небажання обговорювати особисте життя, на нашу думку, обумовлено найважливішою цінністю англійців – автономією особистості, згідно з якою не слід втручатися в чужі справи і проявляти зайву цікавість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азнабаева Л. А. Принцип вежливости в английском диалоге: монография. Уфа: РИО БашГУ, 2005. 198 с.
2. Арват Ф. С. Культура спілкування: навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1997. 328 с.
3. Баев О. Я. О понятиях «неприличная форма высказывания» и «нецензурная лексика». URL: http://sterninia.ru/files/757/4_Izbrannye_nauchnye_publicacii/Lingvokriminalistika/Lingvokriminalistika_Izbrannye_staty_2006-2012.pdf (дата звернення: 27.01.2020).
4. Байбурин А. К. У истоков этикета. Этнографические очерки Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1990. 168 с.
5. Балакай А. Г. Русский речевой этикет и принципы его лексикографического описания: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01. Новокузнецк, 2002. 324 с.
6. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.
7. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації. URL: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com>. (дата звернення: 27.01.2020).
8. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ: Рідна мова, 1998. 475 с.
9. Броснахан Л. Невербальное общение у русско- и англоязычных народов. Москва: Билингва, 1998. 201 с.
10. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий: Варианты речевого поведения. Москва: Наука, 1993. 172 с.
11. Газизов Р. А. Коммуникативная категория вежливости в немецкой лингвокультуре (ситуативно-стратегический анализ): монография. Уфа: РИЦ БашГУ, 2011. 340 с.

12. Газизов Р. А. Коммуникативный этикет в аспекте лингвистической вежливости (на материале немецкой лингвокультуры): монография. Уфа: РИЦ БашГУ, 2017. 196 с.
13. Газизов Р. А. О современном коммуникативном этикете. *Русская речь*. 2009. № 3. С. 36–41.
14. Газизов Р. А. Коммуникативные табу в немецкой лингвокультуре. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2011. № 8. С. 37–40.
15. Голованова Е. Ю. Этические запреты и эвфемизация. Коммуникация: этико-лингвистический аспект: монография. Уфа: РИЦ БашГУ, 2011. С. 370–439.
16. Григор'єв Л. Л. Англійський мовний етикет. URL: <http://englishhome/english-k.html> (дата звернення: 26.01.2020).
17. Гришаева Л. И. Культурные табу и их влияние на результат коммуникации. *Вестник ВГУ. Сер. Гуманитарные науки*. Воронеж, 2005. № 2. С. 282–298.
18. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации: учебник для вузов / под ред. А. П. Садохина. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 352 с.
19. Добренков В. И. Социальная антропология: учебник для вузов. Москва: Инфора-М, 2005. 688 с.
20. Словська Ю. В. Відображення комунікативних табу в українських пареміях. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2011. Вип. 6 (2). С. 43–47.
21. Словська Ю. В. Контактні табу в комунікативній поведінці українців (на матеріалі повісті М. Коцюбинського «тіні забутих предків»). *Філологічні студії*. Вип. 7. Ч. 2. С. 143–150.

22. Єловська Ю. В. Поняття табу та його класифікації у сучасному мовознавстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2014. № 8. Том 2. С. 221–223.
23. Єловська Ю. В. Соціокультурний аспект комунікативних табу. *Філологічні студії*. Вип. 9. С. 173–180.
24. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Видавництво «Довіра», 2006. 706 с.
25. Заза Ю. Теми-табу мовленнєвого жанру привітання (на матеріалі арабської мови). *Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна*. 2008. Вип. 45. С. 107–111.
26. Заніздра Н. О. Напрями сучасного мовознавства. *Вісник КДПУ ім. Михайла Остроградського*. Кіровоград, 2008. Вип. №2 (49). Ч. 1. С. 21–24.
27. Иссерс О. С. Речевое воздействие: учеб. пособие для студентов, обучающихся по специальности «Связи с общественностью». Москва: Флинта: Наука, 2009. 224 с.
28. Історія виникнення етикету. URL: <http://ukped.com/skarbnichka/735.html>. (дата звернення: 23.02.2020).
29. Карасик В. И. Запрет и нарушение запрета как коммуникативные действия. «Злая лая матерная...»: сб. ст.; под ред. В. И. Жельвиса. Москва: Ладомир, 2005. С. 17–35.
30. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
31. Кашанина Т. В. Происхождение государства и права: современные трактовки и новые подходы. Москва: Высшая школа, 2004. 325 с.
32. Коваль А. П. Ділове спілкування: навчальний посібник. Київ: Либідь, 1992. 280 с.
33. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика эвфемизмов. Краткий тематический словарь современных русских эвфемизмов. Москва: Гнозис, 2007. 320 с.

34. Козырева М. М. Особенности употребления ненормативной лексики и сложности ее перевода с английского языка на русский (на материале фильма «Дневник Бриджит Джонс»). *Вестник РГГУ*. 2012. Выпуск 8 (88). С. 87–94.
35. Колтунова М. В. Конвенции как прагматический фактор делового диалогического общения. Москва: Акад. гуманитар. исслед., 2005. 228 с.
36. Костомаров В. Г. Русский речевой этикет. *Русский язык за рубежом*. 1997. № 1. С. 56–62.
37. Кочетова Л. А. Концептуализация и динамика табу в рекламном дискурсе. *Язык и культура*. 2014. № 2 (26). С. 5–17.
38. Крейдлин Г. Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации. Москва: Языки славянской культуры, 2005. 224 с.
39. Крейдлин Г. Е. Невербальные и смешанные коммуникативные табу в разных культурах. *Известия Российской академии наук. Серия литературы и языка*. 2018. Т. 77. № 4. С. 5–14. URL: <https://oifn.jes.su/S241377150001109-2-1> (дата звернення: 18.04.2020).
40. Крейдлин Г. Е. Невербальный этикет: этикетные ситуации приветствия и прощания. URL: <http://mjl.rsuh.ru/issues/annot7-2.html> (дата звернення: 27.11.2019).
41. Куницына О. М. Семиотические основы табуирования. *Вестник МГЛУ*. 2013. Выпуск 15 (675). С. 105–112.
42. Курагіна Л. П. Табу як лінгвістичне явище (на прикладі німецької лінгвокультури). *Філологічні науки. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2016. С. 51–56.
43. Ларина Т. В. Англичане и русские: язык, культура, коммуникация. Москва: Языки славянских культур, 2013. 360 с.

- 44.Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации: сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций. Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. 512 с.
- 45.Ларина Т. В. О грубости и коммуникативной этике в межкультурном аспекте: постановка проблемы. *Вестник РУДН. Серия: Лингвистика*. 2012 (6). № 2. С. 126–133.
- 46.Ларина Т. В. Сквернословие в речи носителей английского языка. *Вопросы психолингвистики*. 2012 (а). № 2 (16). С. 30–39.
- 47.Маковский М. М. Феномен табу в традициях и в языке индоевропейцев: сущность, формы, развитие. Москва: Издательство «Азбуковник», 2000. 268 с.
- 48.Малахов В. А. Этика: курс лекцій: навчальний посібник. Київ: Либідь, 1996. 304 с.
- 49.Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ: «Академія», 2012. 288 с.
- 50.Медведева А. В. Роль невербальной коммуникации при выражении критического суждения (на материале современного английского языка). *Вестник Башкирского университета*. 2010. Т. 15. № 3. С. 631–635.
- 51.Медведева А. В. Содержательная емкость понятия «критика» в англоязычной коммуникации (на материале современного английского языка). *Вестник Башкирского университета*. 2011. Т. 16, № 2. С. 436–440.
- 52.Мечковская Н. Б. Язык и религия. Лекции по филологии и истории религий. Москва: ФАИР, 1998. 352 с.
- 53.Нові слова та значення: словник / Ін-т укр. мови НАН України; уклали: Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. Київ: Довіра, 2009. 271 с.
- 54.Овчинников В. В. Корни дуба. Впечатления и размышления об Англии и англичанах. URL: <https://e-libra.ru/read/137685-korni->

[duba-vpechatleniya-i-razmyshleniya-ob-anglii-i-anglichanah-s-illyustratsiyami.html](#) (дата звернення: 29.07.2020).

55. Онуфрієнко Г. С. Основи теорії мовної комунікації: методичні матеріали для самостійної роботи студентів гуманітарних спеціальностей денної та заочної форм навчання. Запоріжжя: ЗНТУ, 2010. 90 с.
56. Палеха Ю. І. Спілкування з представниками Америки та Австралії. *Етика ділових відносин*. Київ, 2008. С. 323–338.
57. Панасюк И. Л. Семантические и коммуникативные особенности феномена табу. «Злая лая матерная...»: сб. ст. под ред. В. И. Жельвиса. Москва: Ладомир, 2005. С. 54–68.
58. Плескач В. Н. Табу – первоначальная форма нормативной регуляции поведения. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2012. № 4 (56). С. 281–284.
59. Попова Я. В. Коммуникативная обработка табуированных речесмыслов в институциональном дискурсе: дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 19. Красноярск, 2014. 240 с.
60. Прохоров Ю. Е. Русские: коммуникативное поведение. 2-е изд, испр. и доп. Москва: Флинта: Наука, 2006. 238 с.
61. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. *Українська мова та література*. 2001. № 37. С. 1–2.
62. Рутер О. А. Табу в фольклорных поэмах М. Цветаевой (лингвистический аспект): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Ростов-на-Дону, 2007. 259 с.
63. Сайтарли І. А. Культура міжособистісних стосунків: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2007. 240 с.
64. Сахарчук Л. І. Соціальний аспект мовної діяльності. *Актуальні проблеми соціолінгвістики*. Київ: НМК ВО, 1992. С. 19–23.
65. Соловьев Э. Я. Современный этикет и деловой протокол. 5-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство «Ось-89», 2001. 176 с.

66. Стахів М. Український комунікативний етикет: навч.-метод. посібник. Київ: Знання, 2008. 245 с.
67. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. Дивослово. 1998. № 3. С. 20–21.
68. Стернин И. А. Возрастное коммуникативное поведение: сборник научных трудов. Воронеж: Изд-во «Истоки», 2003 (а). 252 с.
69. Стернин И. А. Модели описания коммуникативного поведения. Воронеж: «Гарант», 2015. 52 с.
70. Стернин И. А. О понятии коммуникативного поведения. *Kommunikativfunktionale Sprachbetrachtung*. Halle, 1989. S. 279–282.
71. Стернин И. А. Общение и культура. *Русская разговорная речь как явление городской культуры*. Екатеринбург: АРГО, 1996 (а). С. 13–21.
72. Стернин И. А. Очерк английского коммуникативного поведения. Воронеж: изд-во «Истоки», 2003. 185 с.
73. Стернин И. А. Проблемы описания вежливости как коммуникативной категории. *Коммуникативное поведение*. Вып. 17. Воронеж: Изд-во «Истоки», 2003. С. 22–47.
74. Стернин И. А. Русский речевой этикет: учебное пособие. – Воронеж: Изд-во «Истоки», 1996 (б). 73 с.
75. Стернин И. А., Ларина Т. В., Стернина М. А. Очерк английского коммуникативного поведения. Воронеж: Изд-во «Истоки», 2003 (в). 185 с.
76. Сухарева В. Английский этикет и язык общения. URL: <http://methods.ucoz.ru/publ/10-1-0-14>. (дата звернення: 26.03.2020).
77. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: учебное пособие. Москва: Слово / Slovo, 2000. 624 с.
78. Тульнова М. А. Табу в контексте глобализации. *Политическая лингвистика*. 2010. №4 (34). С. 176–181.

79. Фокс К. Наблюдая за англичанами. Скрытые правила поведения. пер. с англ. И. П. Новоселецкой. Москва: РИПОЛ классик, 2013. 512 с.
80. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения. Москва: Высшая школа, 1989. 156 с.
81. Фрезер Дж. Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/Frezer/22.php (дата звернення: 11.09.2020).
82. Фрейд З. Тотем и табу. СПб. Москва: Олимп; ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. 448 с.
83. Чмут Т. К. Этикет у взаєминах з іноземцями. *Етика ділового спілкування*. Київ, 2003. С. 63–65.
84. Шеломенцев В. М. Этикет і сучасна культура спілкування: навчальний посібник. Київ: Лібра, 2003. 416 с.
85. Jay T. The utility and ubiquity of taboo words. *Perspectives on Psychological Science*. 2009. Vol. 4, № 2. P. 153–161.
86. MacAndrew R. Taboos and issues: photocopiable lessons on controversial topics: straightforward, easy-to-use material for busy teachers: with answer key. 12th print. Andover: Cengage learning, 2015. 94 p.
87. Sterling J. English as a Second F*cking Language. Москва: Эт Сетера Паблішинг, 2002. 128 с.
88. Wierzbicka A. Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universality. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 361 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ І ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛА

89. Словарь по этике / Под ред. А. А. Гусейнова, И. С. Кона. 6-е изд. Москва: Политиздат, 1989. 448 с.

90. A Street Cat Named Bob. URL: https://sublikescript.com/movie/A_Street_Cat_Named_Bob-3606888 (дата звернення: 24.05.2020).
91. Bridget Jones's Diary. URL: http://www.script-orama.com/movie_scripts/b/bridget-jones-diary-script-transcript.html (дата звернення: 11.08.2020).
92. Calvary. URL: <https://sublikescript.com/movie/Calvary-2234003> (дата звернення: 05.03.2020).
93. Collins English Dictionary, Thesaurus and Translations Online. URL: <https://www.collinsdictionary.com/> (дата звернення: 14.02.20).
94. Easy Virtue. URL: https://sublikescript.com/movie/Easy_Virtue-808244 (дата звернення: 24.09.2010).
95. Four weddings and a funeral. URL: <https://yadi.sk/i/QeJZ8Vo9fp2w5> (дата звернення: 11.08.2020).
96. How to Lose Friends and Alienate People. URL: https://sublikescript.com/movie/How_to_Lose_Friends__Alienate_People-455538 (дата звернення: 11.09.2020).
97. Longman Dictionary of Contemporary English URL: <https://www.ldoceonline.com/> (дата звернення: 11.05.2020).
98. Me before you. URL: https://sublikescript.com/movie/Me_Before_You-2674426 (дата звернення: 05.04.2020).
99. Merriam-Webster English Dictionary and Thesaurus. Online URL: <https://www.merriamwebster.com/> (дата звернення: 11.05.2020).
100. Notes on a scandal. URL: https://www.scripts.com/script/notes_on_a_scandal_14977 (дата звернення: 11.09.2020).
101. Nowhere boy. URL: https://sublikescript.com/movie/Nowhere_Boy-1266029 (дата звернення: 24.05.2020).
102. The Full Monty. URL: https://sublikescript.com/movie/The_Full_Monty-119164 (дата звернення: 11.09.2020).
103. The Guard. URL: https://sublikescript.com/movie/The_Guard-1540133 (дата звернення: 24.12.2019).

104. The History boys. URL: https://sublikescript.com/movie/The_History_Boys-464049 (дата звернення: 11.09.2020).
105. The King's Speech. URL: https://sublikescript.com/movie/The_Kings_Speech-1504320 (дата звернення: 11.08.2020).
106. The Queen. URL: https://sublikescript.com/movie/The_Queen-436697 (дата звернення: 11.09.2020).